

**KONINKLIJKE
VERENIGING
TER BEOEFENING
VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP**

OPGERICHT 6 MEI 1865

Ereleden

Z.K.H. de Prins der Nederlanden

Z.E. Luitenant-Generaal b.d.

M. R. H. Calmeyer

Generaal-Majoor b.d. J. J. de Wolf

Generaal-Majoor b.d.

E. R. d'Engelbronner

Generaal-Majoor

J. P. Verheijen

Bestuur

Voorzitter

H. A. Couzy, kol art

Vice-voorzitter

A. T. M. Ooninx, cdre Klu

Leden

G. C. Berkhof, bgen gn

R. Groot, maj gn

F. J. Roelofs, kol KLu

A. G. C. Kok, kol marns

A. Pruijs, ktz

H. A. Schaper

W. IJspeert, ktz

Redacteur

P. L. Hoevers, bgen inf

p/a Hogere Krijgsschool

v.d. Burchlaan 31

2597 PC Den Haag

Secretaris

W. F. Anthonijsz, lkol cav

Denijsstraat 135

2551 HJ Den Haag

Penningmeester

J. R. Karssing, maj cav

Dolterbloem 7

2317 LS Leiden

girorekening 7 88 28

MARS IN CATHEDRA

15 OKT

1 9 8 5

66

IN DIT NUMMER

Mededelingen van het bestuur:
Bijeenkomst te Den Haag, maan-
dag 20 mei 1985 — Algemene le-
denvergadering te Den Haag,
maandag 20 mei 1985 **2282**

Luchtverdediging in de jaren '90,
voordracht door M. C. Visser, ge-
neraal-majoor van de Koninklijke
luchtmacht **2284**

De legerkorpsluchtverdediging in
de jaren '90, voordracht door H.
A. van Randwijk, kolonel der artil-
lerie **2290**

Discussie **2297**

Reacties van lezers **2301**

©

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Bijeenkomst te Den Haag

maandag 20 mei 1985

Wegens afwezigheid van de voorzitter, die met vakantieverlof in het buitenland vertoeft, opent de *vice-voorzitter* de bijeenkomst.

Hij memoreert dat de bijeenkomst zal bestaan uit verschillende delen, te weten een voordracht over de luchtverdediging in de jaren '90, en daarna de algemene ledenvergadering. Hij maakt bekend dat als extra aspect hedenavond is ingelast de jaarlijkse toekenning van de Militaire Spectator legpenning, die in januari 1982 is ingesteld ter gelegenheid van de viering van het 150-jarig bestaan van de Militaire Spectator. Het doel van de legpenning is het *positieve* denken en schrijven over defensie te stimuleren, waarbij *positief* niet moet worden gezien als kritiekloos. Hij stelt dat de Vereniging de mening is toegedaan dat men zich bij het zoeken naar mogelijke kandidaten voor die legpenning niet tot auteurs van militaire vakliteratuur moet beperken, maar dat de gehele Nederlandse pers daarbij moet worden betrokken. Na te hebben gememoreerd aan wie vanaf 1982 de legpenning reeds is uitgereikt maakt de *vice-voorzitter* bekend dat de commissie unaniem heeft besloten de Militaire Spectator legpenning 1985 uit te reiken aan de heer J. G. Siccama, medewerker van het Instituut Clingendael en voorheen jarenlang verbonden aan het Nederlands In-

stituut voor Vredesvraagstukken. De heer Siccama is bekend door zijn vele publikaties, lezingen en cursussen. Zijn terrein is in algemene zin internationale betrekkingen en wapenbeheersing, en hij kan worden gekenschetst als een goed onderzoeker met een genuanceerd oordeel.

Vervolgens leest de *vice-voorzitter* de mutatie voor zoals die is opgesteld door de commissie:

Het bestuur van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap heeft de ter gelegenheid van de viering van het honderdvijftigjarige bestaan van de Militaire Spectator op 29 januari 1982 ingestelde MILITAIRE SPECTATOR LEGPENNING, bedoeld om het schrijven over de defensie-aangelegenheden te stimuleren, in het thans lopende verenigingsjaar toegekend aan

drs. J. C. SICCAMA

Wetenschappelijk medewerker van het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen „Clingendael”

ter erkenning van

de vele voortreffelijke bijdragen in woord en geschrift die hij jarenlang heeft geleverd ter verwezenlijking van de doelstelling van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, namelijk het bevorderen van de krijgswetenschap in de ruimste zin, door het informeren van toehoorders en lezers over vraagstukken die betrekking hebben op, dan wel gerelateerd zijn aan de Nederlandse defensie. Zijn wetenschappelijke beschouwingen over vraagstukken ter zake van bewapening, ontwapening, vrede en veiligheid worden gekenmerkt door een heldere beoogtrant, een scherp analyserend karakter en logische, tot nadenken bren-

gende conclusies. De door hem uitgedragen polemologische informatie heeft daardoor in ruime mate bijgedragen aan de objectieve meningsvorming ten aanzien van vraagstukken op het gebied van vrede en veiligheid.

Ten slotte overhandigt hij de heer Siccama de Militaire Spectator legpenning met begeleidende gelukwensen.

Vervolgens leidt de *vice-voorzitter* de beide sprekers, genm KLu M. C. Visser en kol art H. A. van Randwijk in en verleent gaarne het woord aan de eerste inleider, genm Visser.

Algemene ledenvergadering te Den Haag

maandag 20 mei 1985

Bij afwezigheid van de voorzitter, kol H. A. Couzy, wordt de vergadering voorgezeten door de *vice-voorzitter*, cdre KLu b.d. A. T. M. Oonincx.

De *vice-voorzitter* opent de vergadering te 22.15 uur met een hartelijk woord van welkom aan de aanwezige leden van de vereniging, deelt vervolgens de vergadering mee dat het bestuur heeft besloten — daartoe gemachtigd door de algemene ledenvergadering — tot het instellen van een bijzondere prijs voor de beste afstudeerscriptie van het Koninklijk Instituut voor de Marine, naast de reeds bestaande cadettenprijs. Hiermee wordt beoogd de aankomende generatie jonge marineofficieren te stimuleren in hun bereidheid tot het doen publiceren van de resultaten van hun militair-wetenschappelijke studies.

De *vice-voorzitter* memoreert nogmaals de benoeming per 1 augustus 1984 van prof. G. L. Coolen tot bijzonder hoogleraar in het militair recht, als opvolger van prof. van

den Bosch die sinds 1972 deze leerstoel bezette.

Vervolgens deelt hij mee dat de ledenwerving in de loop van het afgelopen verenigingsjaar op de oude voet is voortgegaan en dat daaraan veel inspanning is besteed; daardoor is het ledenbestand ook dit jaar ondanks de recessie constant gebleven: de vereniging telt circa duizend leden.

Ten aanzien van de komende inleidingen deelt de vice-voorzitter mee dat in september 1985 een voordracht zal worden gehouden over amfibische strijdkrachten en dat in november 1985 de verkenningseenheden van de jaren '90 zullen worden besproken. Voor 1986 heeft het bestuur het voornemen een themadag te organiseren over het onderwerp „De flanken van de NAVO”, in samenwerking met andere verenigingen; de voorbereidingen daartoe zijn reeds in gang gezet.

Voor de jaarverslagen van secretaris, penningmeester en redacteur verwijst de vice-voorzitter naar de nummers 63 en 64 van MiC. Ter aanvulling deelt de *penningmeester* mee, dat de advertentie-inkomsten door de teruglopende economie binnen het bedrijfsleven drastisch zijn verminderd. Aangezien ook de kascontrolecommissie alles in orde heeft bevonden, en verder geen vragen meer worden gesteld, worden

de verslagen bij acclamatie goedgekeurd, onder dankzegging aan de verantwoordelijke bestuursleden. Aan de penningmeester wordt door de vice-voorzitter decharge verleend.

Voor de kascontrole van 1986 worden door het bestuur voorgedragen maj J. M. J. Bosch en maj mr. O. van der Wind. De vergadering stemt daarmee in.

Bij het volgende agendapunt, bestuursverkiezing, worden de herkiezbare bestuursleden bij acclamatie herkozen. De vice-voorzitter bedankt de afgetreden bestuursleden, bgen b.d. J. C. M. Knol, maj A. J. G. M. Blomjous en mr. B. J. van Eenennaam voor hun jarenlange positieve bijdrage. De vergadering onderstreept dit met applaus. Omdat voor de vergadering geen tegenkandidaten zijn gesteld worden de door het bestuur voorgedragen leden als lid van het bestuur gekozen, t.w. ktz A. Pruijs, maj gn R. Groot en de heer H. A. Schaper.

Bij de rondvraag spreekt *dr. Snapper* zijn ongenoegen en verontrusting uit over de negatieve en eenzijdige berichtgeving over defensie in de media. Hij memoreert dat in 1865 de vereniging werd opgericht o.m. om zich tegen deze tendens te verweren door in woord en geschrift te protesteren. Spreker verzoekt de vice-voorzitter zich binnen het be-

stuur te willen beraden over de wijze waarop deze bezorgdheid en verontrusting kunnen worden weggenomen.

De *vice-voorzitter* zegt toe dit binnen het bestuur te bespreken ofschoon de vereniging zich niet politiek opstelt en deze defensiebelangen door andere organisaties worden verdedigd, met name door Directie Voorlichting en de belangenverenigingen. Hij dankt de heer Snapper voor zijn opmerkingen die, evenals alle andere opmerkingen bij algemene ledenvergaderingen in het verleden, getuigen van zijn positieve betrokkenheid bij het wel en wee van de vereniging.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de vice-voorzitter de vergadering te 23.00 uur.

De erewoordverklaring van 14 juli 1940 en het Verzetsherdenkingskruis

In bovengenoemd artikel (*MiC* (1985)(65)2276) is in de voetnoten 9 en 10 helaas iets weggevalen; zij dienen als volgt te luiden:

⁹ *Verslag Parlementaire enquête regeringsbeleid 1940-1945*, dl 8A/B, bijl. 27 (1956); L. de Hartog — *Officieren achter prikkeldraad, 1940-1945*. Hollandia, Baarn (1983)366-368.

¹⁰ Wet van 8 maart 1956. Stbl. 132.

Eerstvolgende bijeenkomst

Op *maandag 18 november 1985* te 19.30 uur houdt de vereniging voor leden en introduc e(s) een bijeenkomst in het Opleidingscentrum Infanterie (OCI), Jan van Nassaukazerne, Oranjelaan 4, Harderwijk, in de filmzaal „Kranenburg Noord”, waar door de luitenant-kolonels der cavalerie R. Reitsma en A. Rens een inleiding zal worden gehouden over

Verkenningseenheden, waarheen?

(de inleiders behandelen het onderwerp uit hun eigen invalshoek)

Na de voordracht wordt, als gebruikelijk, gelegenheid tot discussie geboden.

Introductie: d.t.v. de secretaris, lkol W. F. Anthonijsz, Frederikkazerne, gebouw 110, Postbus 90701, 2509 LS Den Haag (tel. tijdens diensturen (070) 16 68 99).

Luchtverdediging in de jaren '90

M. C. Visser

generaal-majoor van de Koninklijke luchtmacht

Luchtverdediging in de jaren '90. Dat is de titel van mijn inleiding. Ik zal mij zo goed mogelijk daartoe beperken. U zult later merken dat ik heb gemeend het onderwerp luchtverdediging toch in een wat breder kader te moeten bezien en dan vooral in de relatie met offensieve luchtoperaties.

In de toekomst kijken is een fascinerende zaak. Het wordt een ernstige zaak als men zich ervan bewust wordt dat de visie op die toekomst de basis wordt voor latere materieelplannen. Met de uitvoering van die plannen zijn grote bedragen aan geld gemoeid en fouten hebben ernstige financiële

Generaal-majoor M. C. Visser kwam in dienst in januari 1948 bij het Commando Luchtvaarttroepen. Na het behalen van het brevet van vlieger in 1949 begon hij zijn vliegerloopbaan als vlieger-instructeur op Harvard- en Meteorvliegtuigen. Daarna vloog hij in verschillende functies in een „all-weather interceptor squadron“, uitgerust met F-86K vliegtuigen. Na een plaatsing op het Commando Luchtverdediging werd hij in 1960 bevorderd tot majoor als commandant van 315 Sqn met de F-84F. Van 1962 tot 1965 was hij Hoofd Bureau Vliegdiens op de Vliegbasis Eindhoven. Na het volgen van de Cursus Hogere Stafvorming in 1965 en 1966 vervulde hij verschillende functies op staven en werd in 1970 Chef Vliegdiens op de Vliegbasis Volkel als luitenant-kolonel. Na een korte periode op de Luchtmachtstaf als Hoofd Sectie Wapensystemen werd hij in 1973 commandant van de Vliegbasis Gilze Rijen in de rang van kolonel. Na de cursus op het NATO Defence College te Rome te hebben gevolgd werd hij in 1976 geplaatst naar het hoofdkwartier van ZATAF in Rheindahlen als „Deputy chief of staff for operations“ in de rang van commodore. In 1979 keerde hij terug naar Den Haag, eerst als Sous-chef Plannen van de Luchtmachtstaf tot 1981, toen hij werd bevorderd tot generaal-majoor in de functie van Plaatsvervangend Chef van de Luchtmachtstaf. Sinds 1984 is hij voorzitter van het „NATO Panel on air defence philosophy“.

en operationele gevolgen. Kenmerkend voor de uitvoering van materieelplannen is overigens dat ze dikwijls evolutionair verlopen. Dat ze moeten passen in het grotere geheel van de organisatie en dikwijls vele jaren vergen. Investeringszaken zijn ook bijna altijd het gevolg van een vervangingsbehoefte. Men begint daarom zelden of nooit opnieuw, maar bouwt voort op dat wat in het verleden is gebeurd.

Begrijpt u mij niet verkeerd, ik heb met deze laatste opmerking geen negatief waardeoordeel willen geven over de totstandkoming van materieelplannen. U zult het wel met mij eens zijn dat de ontwikkeling van materieelplannen moet gebeuren op basis van valide operationele concepties en oorlogsplannen. Een nauwkeurige en voortdurende beoordeling van de dreiging, en van daar in te onderkennen ontwikkelingen, speelt dan natuurlijk een belangrijke rol. Inspelen op een toekomstige dreiging, door tijdige aanpassing van onze operationele concepties met de voor de invulling daarvan benodigde wapensystemen, dient te geschieden door een intelligente aanpassing van bestaande concepties en wapensystemen. Zoals gezegd is de bestaande toestand, tenminste gedeeltelijk, historisch bepaald.

Het lijkt mij daarom nuttig, en hoe kan het ook anders, even terug te gaan naar het verleden. Ik zal trachten uit de geschiedenis het huidige luchtverdedigingssysteem te verklaren en daarna proberen wat lijnen door te trekken naar de toekomst. Voor ons onderwerp is het naar mijn mening van belang even stil te staan bij de manier waarop de Tweede Wereldoorlog werd beëindigd door de capitulatie van Japan. Voor het eerst in de geschiedenis van het luchtwapen werd een machtige tegenstander

op de knieën gedwongen door strategische luchtsrijdkrachten alléén. Dit feit werd beschouwd als een bevestiging van de theorie, waarop het strategische luchtoffensief tegen het Duitse hartland was gebaseerd. De gevolgen hebben wij kunnen zien. Voor de Amerikaanse luchtmacht werden in snel tempo strategische bommenwerpers ontwikkeld en ingevoerd. Wij herinneren ons de B-29, B-36, B-47 en ten slotte de B-52. In het Verenigd Koninkrijk volgde een vergelijkbare ontwikkeling met de introductie van de V-bommenwerpers: Victor, Valiant en Vulcan. Het lag voor de hand te veronderstellen dat een tegenstander eveneens het belang van een sterke strategische luchtmacht zou onderkennen. Daarom werd het noodzakelijk geacht dat de NAVO ook over een effectief luchtverdedigingssysteem zou beschikken. De ontwikkeling van zo'n systeem werd na de Tweede Wereldoorlog, bij de oprichting van de NAVO, snel ter hand genomen. Een model voor het grondstelsel was beschikbaar in de vorm van het in Engeland tijdens de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde meldings- en gevechtleidingssysteem. Moderne jachtvliegtuigen werden in snel tempo ontwikkeld. Voorbeelden zijn de Amerikaanse F-80 Shooting Star, de F-86 Sabre en de F-89 Scorpion. In de RAF werden de Vampire, Meteor en Hunter ingevoerd. De meeste van deze jachtvliegtuigen, aangevuld met enkele Franse typen, vinden wij natuurlijk ook ingevoerd in de luchtmachten van de NAVO-partners. De ouderwetse middelzware Lua-systemen werden uitgefaseerd, voorafgaande aan de invoering van grond-lucht geleide-wapensystemen van de typen Nike en Hawk. De invoering van deze systemen ging overigens wel ten koste van het aantal squadrons luchtverdedigingsjagers. Ook toen al gold de ijzeren wet dat binnen de budgetten van de NAVO-partners het geld maar eenmaal kon worden uitgegeven.

Als gevolg van een initiatief van de Amerikaanse generaal Norstad, destijds Supreme Allied Commander Europe, die van mening was dat een effectief luchtverdedigingssysteem slechts uitvoerbaar was als alle NAVO-landen daarin hun aandeel zouden leveren, was intussen ook een van de eerste grote succesvolle, door de NAVO-partners ge-

zamenlijke gefinancierde, projecten gestart met het doel het al eerder genoemde meldings- en gevechtleidingssysteem te vernieuwen en te integreren in de NATO Air Defence Ground Environment, afgekort Nadge. Deze Nadge bestrijkt het gebied van geheel Allied Command Europe, van noord-Noorwegen tot aan oost-Turkije. Het systeem is nog steeds in gebruik, waarbij wel moet worden geconstateerd dat het bijna voortdurend is gemoderniseerd en aangevuld met, vooral in recente jaren, de nadruk op verder gaande automatisering van functies.

Om het beeld van het huidige luchtverdedigingssysteem geheel in te vullen moeten nog worden vermeld: de invoering van latere generaties jachtvliegtuigen met een „look-down/shoot-down capability”, de oprichting van de NATO Airborne Early Warning (NAEW)-Force met vliegende radarstations, die eveneens een „look-down”-capaciteit hebben en daarmee het luchtbeeld kunnen aanvullen met de lage dreiging en ten slotte de aanstaande vervanging van Nike door Patriot.

Nu wij het ontstaan van het huidige systeem voor de luchtverdediging van Allied Command Europe in grote lijnen de revue hebben laten passeren lijkt het mij tijd u te confronteren met een persoonlijke observatie. Ik ben van mening dat de ontwikkeling van het luchtverdedigingssysteem in Allied Command Europe te geïsoleerd heeft plaatsgevonden. Het was een afgeleide van de strategische conceptie. Er heeft geen herbezinning plaatsgevonden over de geldigheid van de luchtverdedigingsconceptie toen in zowel Oost als West de strategische bommenwerpers werden uitgefaseerd en vervangen door onbemande ballistische systemen.

Vorbijgegaan werd aan de succesvolle formule die ten grondslag lag aan de formatie van de Tactical Air Forces in de Tweede Wereldoorlog, voor het eerst toegepast in het Noordafrikaanse operatietoneel en daarna tijdens de campagne in Europa. U zult zich herinneren dat deze Tactical Air Forces waren uitgerust voor alle soorten Counter-airoperaties, zowel defensief als offensief, onder de éénhoofdige leiding van de Tactical Air Force Commander.

Ik hoop op deze ietwat ongenueanceerde uitspraken straks in de discussie enige reactie te krijgen. Vooruitlopende daarop wil ik nu al enkele kanttekeningen plaatsen. Eerst iets over het vermeende gebrek aan herbezinning op de voortdurende geldigheid van de luchtverdedigingsconceptie bij het uitfaseren van grote aantallen strategische bommenwerpers, en de invoering van Long Range Ballistic Missiles. Het is waar dat tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie per verdrag werd geregeld dat partijen zich zouden onthouden van het verder ontwikkelen en opstellen van een Anti-Ballistic-Missileverdediging. In dit ABM-verdrag werd overeengekomen dat in de Verenigde Staten de bestaande eenheid ter verdediging van een ICBM-opstelling en in Rusland de ABM-verdediging van Moskou konden blijven bestaan. Daarbij werd overeenstemming bereikt over de opstelling van twee aanvullende systemen, één in de VS ter verdediging van Washington en één in de Sovjet-Unie rond een ICBM-opstelling. Aan de omvang van de vier systemen werden grenzen gesteld. Het is allemaal iets anders verlopen. Het Amerikaanse systeem rond de ICBM-opstelling werd ontmanteld en het systeem rond Washington werd nooit opgesteld. Hetzelfde geldt voor de Russische verdediging van een ICBM-opstelling en alleen het ABM-systeem rond Moskou lijkt nu sinds enkele jaren ingrijpend te worden gemoderniseerd. Ook waar is, dat niet alle strategische bommenwerpers uit de inventaris zijn verdwenen. Ook hebben zowel de NAVO als het Warschau-Pact de beschikking gekregen over een volgende generatie jagerbommenwerpers met een groter vliegbereik en een groter wapendragend vermogen. De dreiging van bemande vliegtuigen bleef dus wel degelijk bestaan, waardoor de noodzaak voor een effectief luchtverdedigingssysteem aanwezig bleef. Ik wil dan toch nog opmerken dat deze dreiging zich voor een zeer groot deel verplaatste van grote en middelbare hoogte naar het lage gebied, en dat het vele jaren heeft geduurd alvorens daarop met de invoering van look-down/shoot-downsystemen en NAEW kon worden ingespeeld. Mogelijk zult u ook willen wijzen naar de Allied Tactical Air Forces, zoals 2- en 4ATAF in de Cen-

trale Sector van Allied Command Europe, en erop wijzen dat die toch de voortzetting zijn van de Tactical Air Forces uit de Tweede Wereldoorlog. Ook dat is naar mijn mening maar ten dele juist. Toen deze ATAFs gestalte kregen was het luchtverdedigingssysteem opgericht, het beschikte over een eigen, gesloten „command and control“-systeem, een eigen communicatiesysteem en veelal „dedicated“ wapensystemen voor de luchtverdedigingsmissie. Om nauwkeurig te zijn, in NAVO-terminologie heet dat de „Defensive Counter Air Role“. Bovendien, en ik denk dat dat het saillantste verschil is met de vroegere „Tactical Air Forces“, werd de „tactical control“ van de Air Defence Forces gedelegeerd aan de Sector Commanders. Nog niet zo heel lang geleden werd de „tactical control“ over offensieve luchtstrijdkrachten, alleen in de Centrale Sector overigens, gedelegeerd aan de commandanten van de Allied Tactical Operations Centers; nieuw opgerichte oorlogshoofdkwartieren. De gelegenheid om de „tactical control“ over alle counter-airoperaties onder éénhoofdige leiding te stellen bleef hierdoor onbenut.

Na het aanbrengen van deze nuanceringen wil ik best nog een stapje verder gaan en een poging doen, na te gaan waarom deze ontwikkeling heeft plaatsgevonden. Als u van mening bent dat ik de ontwikkeling als slecht beoordeel dan is dat maar gedeeltelijk waar, al was het slechts omdat ik daarin mijn persoonlijke inbreng heb gehad. Wij hebben in het begin van mijn inleiding gezien waarom het luchtverdedigingssysteem, zo vroeg na het ontstaan van de NAVO, werd opgericht. Een verklaring waarom de toestand van isolement zo lang werd gehandhaafd kan worden gevonden in het feit dat de NAVO een defensief bondgenootschap is, waardoor het initiatief altijd aan de tegenstander is. Bij de aanvang van een conflict zal men gedurende enige tijd de volle kracht van de vijandelijke luchtaanval met defensieve counter-airoperaties moeten weerstaan. Dit vereist een effectief luchtverdedigingssysteem met een sterke „stand alone capability“. Voor de defensieve counter-airmissie boven eigen gebied verloopt de overgang van vrede naar oorlog op een, wat ik

zou willen noemen, procedurele wijze. Het algemeen erkende recht op zelfverdediging is vertaald in een serie gemakkelijk hanteerbare voorwaarden, waaraan moet worden voldaan om actief en met alle daarvoor bestemde middelen een vijandelijke aanval te weerstaan. Defensiedeskundigen wijzen in de internationale vakpers erop dat de beslissing om de defensieve „Counter Air Operation” te gaan ondersteunen door offensieve „Counter Air Operations”, d.w.z. over te gaan tot offensieve operaties tegen doelen buiten het NAVO-gebied, later zal komen dan het moment waarop de defensieve counter-airmissie in alle hevigheid is losgebarsten. De redenering is dat die beslissing een escalerend effect kan hebben en pogingen, die ongetwijfeld zullen worden ondernomen om in overleg het conflict op een zo laag mogelijk geweldsniveau te beëindigen, zullen kunnen frustreren. Ook om deze reden, wordt geredeneerd, dient de NAVO te beschikken over sterke luchtverdedigingsmiddelen.

Genoeg even over de huidige situatie op het gebied van de luchtverdediging. Ik wil nu wat lijnen oppakken naar de toekomst, lijnen overigens die zich al in verschillende graden van duidelijkheid aftekenen. Ik neem u dan weer mee terug naar het verleden, maar nu naar het jaar 1975. In dat jaar besloot de DPC een inventarisatie te houden over een aantal NAVO-taakelementen. Er werden tien onderwerpen geselecteerd en voor de bestudering van die onderwerpen werd een zogenaamde Task Force opgericht. Luchtverdediging, en dan vooral de daarvoor gereed te stellen wapens en wapensystemen, was één van de onderwerpen en die werd toebedeeld aan Task Force 5. Per land werden aanbevelingen gedaan over aantallen en soorten wapensystemen en wapens. Omdat de taak van de Task Force met het uitbrengen van het eindrapport ten einde was werd Task Force 5 ontbonden en nam de Air Defence Planning Group in Shape de taak op zich de aanbevelingen van Task Force 5 nader uit te werken. Dit leidde tot een volgend eindrapport, dat bekend is geworden onder de naam „Refined Program for Air Defence”. Het was toen 1979 geworden en in dat zelfde jaar

werd dit „Refined Program” door de NAVO-ministers aanvaard. Het plan heeft een looptijd van vijftien jaar en is onderverdeeld in drie perioden van vijf jaar. De aanbevelingen voor de eerste vijf jaar waren gebaseerd op aanvullingen en vervanging van de wapens die de betrokken natie al in de plannen had opgenomen. In de tweede periode van vijf jaar worden de nieuwe elementen uit het Refined Program tot uitvoering gebracht. Voor Nederland valt dan te denken aan de vervanging van Nike door Patriot en de invoering van nieuwe lucht-luchtwapens voor de F-16. Het programma wordt aangevuld en afgerond in de derde periode van vijf jaar.

Na de totstandkoming van dit wapenprogramma is de NAVO in 1981 begonnen met de oprichting van het ACCS-team. Het Air Command and Control System — daarvoor staat de afkorting — zal een volledig geïntegreerd systeem moeten worden voor „air-space management”, inclusief de luchtverdedigingsfunctie, de offensieve functie en die van verkeersleiding. Het team bestaat uit ongeveer 35 experts op het gebied van o.a. sensors, communicatiesystemen en automatic data equipment. Het indertijd opgestelde tijdschema voorzag in een eindrapport per eind 1985. Door een geringe vertraging wordt dit nu april 1986. Het team zal dan worden opgevolgd door een uitvoerend orgaan, de ACCS Management Organization ofwel ACCMO. Het plan van uitvoering lijkt veel op dat van het Refined Program for Air Defence. Ook hier denken wij aan een invoeringsperiode van vijftien jaar, onderverdeeld in perioden van vijf jaar, waarin bepaalde mijlpalen moeten worden gerealiseerd.

Zo te zien is de toekomst van de luchtverdediging tot aan de eeuwwisseling behoorlijk geregeld met een overeengekomen wapenprogramma en een bijna afgerond programma voor de inrichting van een nieuwe „ground environment” in de ruimste zin van het woord. Beide programma's zijn de zoveelste bewijzen van het feit dat zestien onafhankelijke naties, elk met haar specifieke nationale belangen, steeds weer erin slagen terwille van het

gezamenlijke doel op eensgezinde wijze tot overeenstemming te komen. Na deze overigens zeer wel gemeende positieve opmerking over de behaalde resultaten zult u toch niet verwachten dat er niets meer te wensen overblijft. Dat is uitdrukkelijk wel het geval en met een korte opsomming daarvan wil ik mijn inleiding besluiten.

Om die opsomming in te leiden wil ik even terug naar de dreiging uit de lucht. Kenmerkend voor die dreiging zijn o.a. de invoering van vliegtuigen met een grotere actieradius en een groter wapendragend vermogen. Deze vliegtuigen kunnen aanvallen uitvoeren met een grotere trefkans dan voorheen, en in toenemende mate bij duisternis en in slecht weer. Bovendien zullen de conventionele grond-grondwapens van de types SS-21, SS-12 of 22, en de SS-23 door een toenemende nauwkeurigheid en door moderne „sub-munition type warheads” een geduchte dreiging gaan vormen. Niet alleen door de aard van de inzetmiddelen, maar ook door het Sovjetrussische denken over de wijze waarop een aanvalsoorlog moet worden gevoerd, moet het Warschau-Pact in staat worden geacht op „Blitzkrieg”-achtige wijze een aanval te ontketenen met het doel in enkele dagen, mogelijk in de eerste uren, een beslissing te forceren. Uiteraard is op die dreiging in de door mij genoemde meerjarenprogramma's ingespeeld tot het best haalbare. Niet alleen echter om de financiële consequenties blijven er enkele zaken onopgelost. Soms ook is de noodzakelijke technologie nog niet beschikbaar. Aanvulling en verfijning van de programma's blijven daarom noodzakelijk.

Allereerst ondervindt de definitie en daardoor de ontwikkeling en invoering van het NATO Identificatiesysteem, ofwel NIS, vertraging. De bestaande identificatiesystemen IFF MK X, XA en MK XII, al dan niet met Mode 4, zullen tegen de vooral kwalitatief toenemende dreiging onvoldoende zekerheid kunnen verschaffen over de identiteit van waargenomen vliegtuigen. De behoefte aan een opvolgend, modern systeem is technisch gecompliceerd. Verschillende opties in de ontwikkeling zijn mogelijk en vooral de grotere producerende naties kunnen het moeilijk eens worden

over de optie die uiteindelijk per Stanag moet worden geregeld. Omdat de invoering van een nieuw systeem nog vele jaren op zich zal laten wachten acht ik het van het grootste belang dat de bestaande procedurele oplossingen worden geoptimaliseerd, dat laatste desnoods op geografische basis. Bovendien zou moeten worden overwogen om de verschillende componenten van het nieuwe systeem gefaseerd in te voeren; de technische mogelijkheden daartoe lijken aanwezig.

Een volgend grijs gebied is de verdediging tegen de conventionele ballistische dreiging. Een middel voor de actieve verdediging tegen „Tactical Ballistic Missiles” is nog niet beschikbaar. Uiteraard worden hiervoor, in het kader van de Emerging-Technology-initiatieven, wel bepaalde oplossingen aangedragen. Die zullen niet goedkoop zijn. Ook het technische risico dat niet genoeg van die ballistische raketten zullen worden tegengehouden om de dreiging in voldoende mate te neutraliseren, is nog niet te overzien. Toch wordt het hoog tijd om te reageren tegen die dreiging. Om te beginnen stel ik voor het te zoeken in passieve verdedigingsmaatregelen. Vele jaren geleden zochten de luchtmachten van de NAVO-landen het in spreiding van de inzetmiddelen en de ondersteunende diensten. Na de lessen van de Jom-Kippoeroorlog werden die inzetmiddelen en diensten binnen de grenzen van de vliegbases onder beton gebracht. Een oplossing zou kunnen zijn een combinatie toe te passen van verspreiding en „hardening”. Te denken valt aan het gebruik van reservvliegvelden, en niet te vergeten de vliegvelden in gebruik voor de burgerluchtvaart. Andere potentiële doelen voor de conventionele tactische ballistische dreiging zijn onze geleide-wapeneenheden. Sneller verplaatsen en voor de Hawk-squadrans een blijvende opsplitsing in AFU's vergroot het aantal doelen, die op zich zelf kleiner en dus als doel minder lonend zijn. Het vergroot het targetingsprobleem van de tegenstander en leidt tot een sterke groei van het aantal door hem benodigde wapens. Heeft de Koninklijke landmacht al eens nagegaan of in het legerkorpsgebied doelen worden gepresenteerd voor deze dreiging?

Tot slot nog even terug naar de door mij vermeende geïsoleerde ontwikkeling van de luchtverdediging, de defensieve counter-airmissie. Wij hebben al geconstateerd dat, als gevolg van de defensieve aard van het NAVO-bondgenootschap, in voorkomend geval de eerste klap door de luchtverdediger moet worden opgevangen. Ik meen dat hij daartoe is uitgerust en opgeleid. Ik ben ook van mening dat het initiatief aan een tegenstander zo snel mogelijk zal moeten worden ontnomen. Zo snel mogelijk na het uitbreken van vijandelijkheden moet hem het comfort van het eigen luchtruim en de eigen thuisbasis worden ontzegd door een geïntegreerd optreden van defensieve en offensieve luchtstrijdkrachten. Deze gecombineerde luchtoperatie moet voorkomen dat onze tegenstander zijn oorlogsplannen uitvoert zoals door hem voorzien. Pas dan zal het voorziene systeem van luchtverdediging in de jaren '90, ook voor lange duur, in staat zijn het luchtoverwicht boven eigen gebied te behouden. Het is natuurlijk mogelijk om, net als het Warschau-Pact, Conventional Tactical Ballistic Missiles (CTBM's) in de inventaris op te nemen voor de ondersteuning van de offensieve missie. De eerste voorstellen daartoe zijn al gedaan.

Ik voorspel u een discussie over de voor- en nadelen daarvan, die vergelijkbaar zal zijn met de verhitte debatten over de voor- en nadelen van grond-

lucht geleide wapens in vergelijking met jachtvliegtuigen. Problemen verdwijnen niet door ze te negeren. Hoe sneller de discussie dus begint hoe beter, lijkt mij. Ik stel voor in de discussie niet alleen militaire en financiële aspecten te betrekken maar ook de aspecten geloofwaardigheid en het afschrikwekkend vermogen onder ogen te zien.

Een samenvatting, met aan het slot toch nog een boodschap. Ik heb u laten zien hoe het systeem voor de luchtverdediging in ACE is ontstaan. Het beeld is het resultaat van een wat persoonlijke kijk op de zaak en daardoor wellicht enigszins gekleurd. Wij hebben gezien dat er voor de toekomst twee kersverse, ambitieuze programma's op tafel liggen, één voor de wapensystemen en één voor het Command-en-Controlstelsel. Ook heb ik gewezen op enkele nog niet geheel ingevulde gedeelten in die programma's. Het bestaan daarvan wijst erop dat het niet de gemakkelijkste problemen zijn. Het verheugt mij daarom te zien dat zich onder het gehoor een groot aantal jonge stafofficieren bevindt, waarvan ik hoop dat zij de nodige kennis over deze onderwerpen zullen gaan vergaren om — niet alleen binnen het eigen krijgsmachtdeel, maar ook interservice en zelfs internationaal in de daarvoor bestaande NAVO-forums — de voorliggende plannen tot een goede uitvoering te brengen.

De legerkorpsluchtverdediging in de jaren '90

H. A. van Randwijk

kolonel der artillerie

Mijnheer de voorzitter van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, generaals, mijne heren. Alvorens ik, in aansluiting op de inleiding van generaal-majoor M. C. Visser, met mijn bijdrage begin meen ik een opmerking vooraf te moeten maken, en wel deze dat mijn voordracht mijn persoonlijke zienswijze weergeeft; de wellicht kritische kanttekeningen, die uit mijn grote betrokkenheid met het onderwerp kunnen voortkomen, zijn dan ook geheel voor mijn rekening.

Generaal-majoor Visser heeft zijn voordracht gewijd aan de strategische luchtverdediging van Allied Command Europe. Die luchtverdediging wordt bij de landstrijdkrachten veelal aangeduid met Natinad, wat staat voor NATO INtegrated Air Defence. Om te voorkomen dat er misverstanden ontstaan zal ik dan ook verder in mijn voordracht in voorkomend geval over Natinad spreken.

Uit de titel van mijn bijdrage blijkt dat er kennelijk een afzonderlijke legerkorpsluchtverdediging

Kolonel H. A. van Randwijk werd in 1932 geboren te Dordrecht. Hij doorliep de KMA in de jaren 1951-'54 en werd in 1955 geplaatst bij de toenmalige 117 afdeling zware lucht doelartillerie. Hij heeft een groot aantal functies bij de lucht doel- en veldartillerie vervuld, waaronder die van batterij- en afdelingscommandant, deze laatste bij de 25 afdeling lichte lucht doelartillerie. In 1982 en 1983 was hij tewerkgesteld bij de Landmachtstaf, afd. Plannen, in de functie van projectofficier Luchtverdediging. Per 26 april 1984 werd hij bevorderd tot kolonel en aangesteld tot commandant van de 101 lucht doelartilleriegroep. In deze hoedanigheid vervult hij bij de staf van het Eerste Legerkorps tevens de functie van Hoofd van de sectie lucht doelartillerie.

bestaat die ook wel wordt aangeduid met „Army Organic Air Defence”. Mijn doel is u over deze legerkorpsluchtverdediging nader te informeren. Ik stel mij voor, onder andere om wille van de tijd, de historische ontwikkeling achterwege te laten, zodat ik wat langer kan stilstaan bij de situatie van dit moment. Opmerkingen over de toekomst die verder gaan dan wat daarover in de Defensienota 1984 is gesteld, berusten op speculaties mijnerzijds.

Mijn voordracht is als volgt opgebouwd.

De noodzaak van een eigen legerkorpsluchtverdediging.

De specifieke dreiging tegen het legerkorps.

De noodzakelijke middelen ter verdediging van het legerkorps.

De beschikbare middelen.

Toekomstige ontwikkelingen.

Samenvatting.

Noodzaak

Waarom moet elk legerkorps zijn eigen luchtverdedigingsmiddelen hebben?

Het Natinad heeft uit de optiek van de landstrijdkrachten een belangrijke handicap. Het is een strategisch systeem dat tot taak heeft het luchtoverwicht te bevechten. Het is naar optreden, organisatie en middelen erop gericht binnendringen de dan wel binnengedrongen vijandelijke vliegtuigen uit te schakelen, waarbij de *plaats* en de *tijd* waarop dit gebeurt minder relevant is. Daardoor is de directe invloed op de landstrijdkrachten, vooral in de gevechtszone, van geringe betekenis. De hoofdtaak van het legerkorps is, en blijft, de

verdediging van het NAVO-territorium tegen vijandelijke landstrijdkrachten. De luchtdreiging vormt hierop een van de factoren van invloed die weer leidt tot een afgeleide taak die in eerste instantie erop is gericht de vijandelijke luchtdoelen te neutraliseren of zo mogelijk te vernietigen, voordat hun invloed op het eigen optreden effectief kan zijn. De tijd en plaats van bestrijden van luchtdoelen zijn daarom wèl van *essentieel, tactisch, belang*.

Tevens spelen het niveau, de plaats van inzet en de operationele controle van Natinad een rol. De inzet en de operationele controle geschieden op last van het Sector Operation Centre, het SOC, dat onder bevel staat van de commandant 2ATAF, derhalve het niveau boven dat van het legerkorps. De legerkorpscommandant heeft slechts geringe invloed op de inzet en geheel geen op de operationele controle van Natinad-middelen, ook niet als daarmee luchtdoelen worden bestreden die boven zijn vak van verantwoordelijkheid vliegen. De wederzijdse contacten tussen het SOC en de legerkorpscommandopost worden door een liaisonteam onderhouden.

Een andere reden berust op het feit dat de invloed van de Natinad geleide-wapensystemen op geringe hoogte, ten gevolge van terreinafscherming, gering is. Juist op die geringe hoogte neemt de dreiging toe. Ook kunnen vijandelijke vliegtuigen, die ver van hun eigen grondgebied opereren, niet afdoende worden bestreden, waardoor onze eigen eenheden, die ver naar voren opereren, geen bescherming genieten. Die vliegtuigen duid ik aan met „stand-offvliegtuigen.”

De legerkorpscommandant heeft, om zijn hoofdtaak te kunnen vervullen, behoefte aan middelen die onder zijn bevel staan en die hij kan inzetten waar hij dat nodig oordeelt. Dat is in de eerste plaats uiteraard ter verdediging van zijn manoeuvre-eenheden, maar ook kan de verdediging van belangrijke statische elementen van vitaal belang, de zogenaamde Vital Assets, noodzakelijk zijn. Ik denk hierbij aan bruggen, kwetsbare wegen en spoorwegen, belangrijke depots, commandoposten en dergelijke.

Uit het voorgaande blijkt naar mijn mening duidelij-

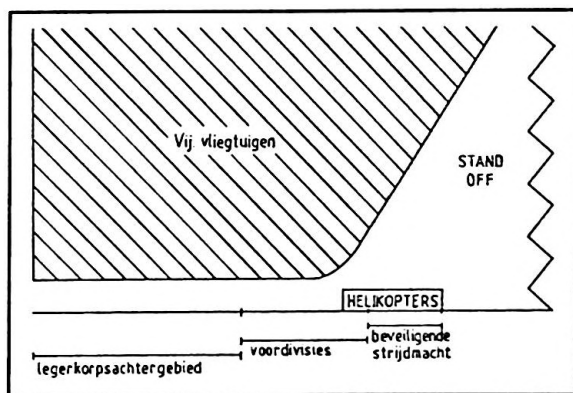
lijk de noodzaak van een eigen legerkorpsluchtverdediging. Die noodzaak wordt overigens binnen de NAVO-doctrines onderschreven. Behalve de noodzaak kan uit het hier gestelde tevens de taak van de Army Organic Air Defence worden afgeleid. Die kan als volgt worden omschreven:

Het verdedigen van de manoeuvre en de vitale, statische, delen van het legerkorps tegen laagvliegende luchtdoelen

Dreiging

Nu is vastgesteld dat het legerkorps eigen luchtverdedigingsmiddelen nodig heeft is het zaak de dreiging vast te stellen waartegen die middelen moeten optreden.

Het totale assortiment aan vliegtuigen, al dan niet bemand, helikopters en grond-grond geleide wapens zal over het legerkorpsvlak vliegen. Het hierbij afgedrukte schema toont de ruimte waarin

deze specifieke dreiging zich voordoet. In het gearceerde gebied is Natinad voldoende effectief t.b.v. de legerkorpsluchtverdediging. De specifieke dreiging bestaat dus uit helikopters, laagvliegende vliegtuigen en vliegtuigen met een stand-offfunctie. De laagvliegende vliegtuigen behoren voornamelijk tot de categorie jagerbommenwerpers. Voor alle duidelijkheid stel ik nogmaals dat hier sprake is van een schematische weergave van een situatie, waarvan de grenzen niet duidelijk zijn te trekken. Generaal Visser zei reeds dat er op dit moment geen specifieke wapensystemen zijn ontwikkeld waarmee de *grond-grond geleide wa-*

pens tijdens hun vlucht zijn te bestrijden. Daarom laat ik deze geleide wapens hier maar weg.

Een specifiek probleem bij de bestrijding van luchtdoelen op geringe hoogten vormt de verscheidenheid in vliegsnelheden: een jachtbommenwerper treedt op met een snelheid tot 300 m/s, dat is 18 km/min; een helikopter daarentegen kan stilhangen. Dat wil zeggen dat de verdediger over middelen moet beschikken waarmee in het totale snelheidsbereik van 0 tot 300 m/s kan worden opgetreden.

Het ligt in de lijn der verwachting dat de kwaliteit van de vijandelijke luchtstrijdkrachten zal toenemen. Die toeneming zal onder andere de inzet bij slecht zicht en duisternis betreffen. Voorts zal de bewapening worden verbeterd en wel door vergroting van de inzetafstand en verbetering van richt- en geleidesystemen, en de uitwerking van de munitie. Teneinde zich aan de invloed van de luchtverdediging te onttrekken zullen de vliegtuigen trachten zo weinig mogelijk rechtlijnig en met constante snelheid te vliegen. Hiervoor wordt wel eens de term „uitmanoeuvreren” gebruikt.

Voorts tekent zich een ontwikkeling af in de richting van nieuwe typen luchtvaartuigen, waaronder drones, die min of meer passief worden gebruikt voor doelopsporing en waarneming. In dit verband wijs ik op het optreden van de Israëli's in de Bekaavallei.

Op de helikopterdreiging wil ik nog wat nader ingaan. De ontwikkeling tot een geduchte wapendrager neemt steeds verder toe. Persoonlijk verwacht ik dat, over enige tijd, de gevechtshelikopter, samen met de gevechtstank, in teamverband zal gaan optreden zodat een wapencombinatie ontstaat die over een geweldige capaciteit beschikt. De „ogen”, de wendbaarheid en de anti-tankwapens van de helikopter vormen als het ware een ideale aanvulling op de eigenschappen van de gevechtstank. Of deze persoonlijke verwachting juist is zal de tijd leren, wel is het op dit moment een feit dat wij de helikopter bestrijden op het moment dat die zich, veelal, in de gunstigste positie bevindt, namelijk wanneer hij het vuur opent. Het is mijn mening dat er, heli-tankteam of niet, een dringende behoefte bestaat aan een operationele

conceptie voor de bestrijding van helikopters, en wel het liefst in een situatie waarbij die zich in een ongunstige positie bevinden, op de grond dus. Hierbij moet het gecoördineerde gebruik van middelen, zoals elektronische oorlogvoering, veldartillerie en luchtsteun, niet worden uitgesloten. U merkt dat ik, evenals generaal Visser, enigszins offensief denk.

Bij de dreiging wil ik tevens wijzen op de elektronische oorlogvoering. Met moderne technieken is men in staat radar- en communicatiesystemen van grote afstanden, meer dan 100 km, te storen. Deze storing kan onder andere „stand off” geschieden, men spreekt dan van „stand off jamming”. Op dit moment bestaat er naar mijn weten geen operationele conceptie over de wijze waarop deze Stand Off Jammers moeten worden bestreden. Gelet op de eigenschappen van deze stoorbronnen zal het duidelijk zijn dat hun invloed legerkorpsvak-overschrijdend zal zijn. Om die reden is er naar mijn mening behoefte aan een, liefst internationale, studie waarbij dient te worden vastgesteld op welke wijze deze dreiging moet worden afgeweerd.

Voor wat betreft de *kwantitatieve* dreiging wil ik volstaan met te zeggen dat het legerkorps kan worden geconfronteerd met enkele honderdtallen sorties — een sortie is één actie met één vliegtuig — jachtbommenwerpers per dag en een ongeveer gelijk aantal helikopters. Algemeen wordt aangenomen dat, kwantitatief gezien, vooral de helikopterdreiging zal toenemen, waardoor dan weer jachtbommenwerpers zullen kunnen worden vrijgemaakt voor andere taken, bijvoorbeeld in de diepte.

De door mij geschetste luchtdreiging kan ertoe leiden dat bij onvoldoende tegenmaatregelen de legerkorpscommandant zijn hoofdtaak niet meer kan uitvoeren, of dat hem minimaal de vrijheid van handelen wordt ontnomen door aanvallen die worden uitgevoerd op de manoeuvre- en vuursteeneenheden, het commando- en verbindingsstelsel en, last but not least, op de logistieke installaties. In de Tweede Wereldoorlog hebben zowel de Sovjet-Unie als Duitsland ervaren wat het betekent onder voortdurend vijandelijk luchtoverwicht te moeten opereren. Het is mijns inziens dan

ook niet verwonderlijk dat en de Sovjet-Unie en de Bondsrepubliek Duitsland daaruit lering hebben getrokken en nu beschikken over een zeer uitgebreide en uitgebalanceerde legerkorpsluchtverdediging.

Middelen

Uit het hiervoor gestelde kan worden afgeleid aan welke algemene eigenschappen de legerkorpsluchtverdedigingswapensystemen moeten voldoen, te weten:

- doelen kunnen uitschakelen in het snelheidsbereik van 0 tot 300 m/s, waarbij rekening moet worden gehouden met doelen die snel na elkaar verschijnen;
- een hoge reactiesnelheid en hoge trefkans hebben, dit in verband met de korte blootstellingstijd op geringe hoogte en bij grote snelheden;
- manoeuvrerende doelen kunnen bestrijden;
- ten minste een deel van de systemen moet de manoeuvre-eenheden in het gevecht kunnen volgen en deze middelen moeten dan ook over een voldoende beweeglijkheid en pantsering beschikken.

Diverse NAVO-studies geven aan dat de gewenste eigenschappen het beste kunnen worden gevonden door een mengeling (mix) van lichte geleide wapens en kanonnen toe te passen. De kanonnen beschikken over een hoge reactiesnelheid, hoge vuursnelheid en kunnen snel achtereen verschillende doelen bestrijden, waardoor zij zich bij uitstek lenen voor de bestrijding van vliegtuigen met rechtlijnige koersen en helikopters. Lichte geleide wapens daarentegen zijn zeer geschikt om de bewegingen van manoeuvrerende doelen te volgen. Deze mix heeft, tactisch gezien, nog het voordeel dat de vijand zijn acties niet tegen een enkel wapensysteem kan richten. Zonder daarop nu diep in te gaan wil ik stellen dat naar mijn verwachting in de toekomst ook een behoefte aan een mix van sensors zal gaan bestaan. Rekening houdend met de volgende factoren:

a. de veelvormigheid en de omvang van de luchtdreiging;

- b. de snel wisselende omstandigheden op de grond;
- c. de eigen luchtruimgebruikers, waaronder de helikopters van het legerkorps;
- d. de noodzaak de schaarse luchtverdedigingsmiddelen efficiënt in te zetten;
- e. de behoefte onnodige uitstraling van de radars, die deel uitmaken van de wapensystemen, te voorkomen door deze pas in te schakelen als de toestand dat vereist;
- f. de noodzaak tot een snelle verwerking van vijandmeldingen;

blijkt dat ook voor het legerkorps een waarschuwings- en gevechtsleidingssysteem noodzakelijk is.

Ook indien de bovengenoemde wapens, in de gewenste hoeveelheden, en het waarschuwings- en gevechtsleidingssysteem beschikbaar zijn is de vijand toch nog in staat plaatselijk en/of tijdelijk het luchtoverwicht te verkrijgen. Om die reden is het, eveneens volgens NAVO-studies, noodzakelijk dat bepaalde eenheden beschikken over draagbare luchtverdedigingsmiddelen, die wel worden aangeduid met de term Manpads, afgeleid van „Man Portable Air Defence Systems”. Samengevat dient de legerkorpsluchtverdediging de beschikking te hebben over lichte geleide wapens, lichte kanonsystemen, Manpads en een waarschuwings- en gevechtsleidingssysteem.

Hier wil ik gaarne inhaken op hetgeen generaal Visser heeft gesteld over de identificatie van luchtdoelen. Het is van groot belang dat tijdens het gevecht op eenvoudige wijze kan worden vastgesteld tot welke „partij” het toestel behoort. De huidige identificatiesystemen hebben ook in hun beste vorm, aangeduid met „MK XII mode 4”, hun bezwaren. Het nieuwe NIS-systeem ondervindt veel ontwikkelingsproblemen. Ik vind het uitermate bedroevend dat binnen ACE op dit moment geen overeenstemming bestaat over de standaardisatie van de bestaande apparatuur. Daarom zijn wij genoodzaakt het identificatieprobleem op procedurele wijze op te lossen. Onder andere om deze reden functioneert momenteel een complex „Air Space Management”-systeem. Het zou mij in dit

verband te ver voeren nader in te gaan op dit systeem. Wel wil ik stellen dat de legerkorpsluchverdediging door dit identificatieprobleem wordt beknót in haar taakuitvoering.

Beschikbare middelen

Nadat is vastgesteld over welke middelen wij zouden moeten beschikken komt vanzelfsprekend de vraag op naar de luchtverdedigingsmiddelen waarover het legerkorps beschikt.

In de eerste plaats de lichte geleide wapens. Hierover kan ik kort zijn. De KL beschikt in het geheel niet over deze wapens. De behoefte hieraan is onderkend doch door een andere prioriteitenstelling is de invoering ervan tot dusver niet gerealiseerd.

In de tweede plaats de lichte kanonsystemen. Deze wapens zijn in twee configuraties beschikbaar. Allereerst zal ik de 40L70 (40 lang 70) en vervolgens de Prtl 35 mm de revue laten passeren.

a. De 40L70

Veelal spreekt men over het wapensysteem 40L70 waarbij dan een wapensysteem wordt bedoeld waarvan de kern wordt gevormd door de — in Nederland gefabriceerde — radarvuurleidingsinstallatie KL/MSS-3012, ook wel genoemd L4/5, met daaraan gekoppeld drie 40 mm kanonnen, die op afstand gestuurd geconcentreerd op één lucht-doel schieten. Het wapensysteem 40L70 beschikt niet over voldoende beweeglijkheid en incasseringsvermogen die noodzakelijk zijn voor inzet in het gebied van de manoeuvre-eenheden en wordt derhalve uitsluitend ingezet in het legerkorpsachtergebied (voor die taak zijn momenteel achttien systemen beschikbaar). Zoals in de Defensienota 1984 bekendgemaakt ligt het in het voornemen dit wapensysteem omstreeks 1988 uit de bewapening te nemen. De reden hiervoor is de technische en tactische veroudering van de radarvuurleidingsinstallatie; de vuurmonden zijn echter nog tot lang na 1988 bruikbaar. Volgens gegevens waarover ik beschik zijn er studies in gang gezet waaruit moet blijken op welke wijze in de dan niet meer beschikbare capaciteit kan worden voorzien.

b. De Prtl

Organiek beschikt 1Lk over 81 moderne gepantserde kanonsystemen, bestaande uit een 35 mm kanonsysteem met radarvuurleiding op Leopard-onderstel. De officiële benaming is „pantserrijs tegen luchtdoelen 35 mm”, in de wandeling aangeduid als „prtl”. Tot voor kort waren deze 81 systemen georganiseerd in negen zelfstandige batterijen à negen stukken, en ingedeeld bij ieder van de totaal negen pantserinfanteriebrigades van 1Lk. Daarmee was de inzet van de prtl sterk gebonden aan de inzet van de brigades.

Doordat het aantal aanvankelijk beschikbare kanonsystemen 40L70 is gereduceerd tot achttien, moeten de prtl's in het gehele legerkorpsgebied kunnen worden ingezet. Bijgevolg is de relatie met de brigade verbroken en zijn deze schaarse middelen thans geconcentreerd op legerkorpsniveau in drie afdelingen waarvan er twee grotendeels paraat zijn (ongeveer de helft van het aantal stukken is daarmee paraat).

Het zal u niet zijn ontgaan dat er over de inzetbaarheid van dit wapen op dit moment veel te doen is. Laat ik echter duidelijk stellen dat het niet betekent dat het wapen niet voldoet; integendeel, het voldoet uitstekend. Het voornaamste probleem is dat ons logistieke systeem op dit moment niet bij machte is een dergelijk zeer gecompliceerd wapensysteem in relatie met de huidige oefenbelasting, vooral preventief, goed te onderhouden.

De problematiek die zich nu manifesteert was uiteraard reeds eerder voorzien. Een van de in het verleden genomen beslissingen luidt dat alle prtl's een complete vijfde-echolonsonderhoudsbeurt zullen krijgen. Dit betekent dat het systeem totaal zal worden uiteengenomen om vervolgens weer, als nieuw, te worden samengesteld, waardoor ook de „life of type” zal worden verlengd. Om dit voornemen te realiseren zijn echter drie voorbereidingsjaren noodzakelijk. Bestudeerd wordt in hoeverre de prtl gedurende de verlengde levensduur operationeel nog tegen de dan bestaande dreiging is opgewassen. Samen met de Bondsrepubliek Duitsland en België wordt nagegaan welke

modificaties bij een dergelijke „mid-life conversion” moeten worden aangebracht.

Na de kanonsystemen te hebben doorgenomen kom ik nu, op de derde plaats, toe aan de Manpads. Op dit moment vindt de invoering in het legerkorps plaats van het eerste wapen van dit type, te weten de Stinger. Deze Stinger is een draagbaar, van de schouder te vuren geleide-wapensysteem. De geleiding vindt plaats doordat de infraroodstraling van het doel wordt opgevangen door het wapen, zodat de positie ten opzichte van het doel kan worden bepaald en het projectiel zelf aan de hand van deze gegevens een stuurcorrectie uitvoert. Het is een zg. fire-and-forgetwapen. De Stinger heeft, zoals elk geleid wapen, een relatief lange voorbereidingstijd nodig alsvorens hij kan worden afgevuurd. Om die reden heeft het wapen, om maximaal te kunnen functioneren, voorwaarschuwing nodig. Die waarschuwing wordt voorsnog verkregen van de prtl. Door deze koppeling wordt de Stinger enigszins boven het niveau van het Manpad verheven. Plannen tot verwerking van een autonoom voorwaarschuwingssysteem zijn in een vergevorderd stadium. Na de VS is Nederland het tweede NAVO-land dat het wapensysteem Stinger invoert. Deze invoering vindt overigens niet alleen bij de KL plaats. Ook de Koninklijke luchtmacht en het Korps mariniers voeren gelijktijdig dit wapensysteem in. Vermeldenswaard is dat de opleiding in interserviceverband op de Luchtdoelartillerieschool van de KL plaatsvindt.

Vervolgens wil ik iets zeggen over het gebruik van niet-specifieke wapens, te weten wapens die in neventaak tegen luchtdoelen worden ingezet: de luchtnabijbeveiligingswapens. Hieronder worden verstaan de kanonnen van het kaliber 25 mm, mitrailleurs van 12,7 mm en 7,62 mm en bepaalde geleide antitankwapens, zoals de Tow. Die wapens kunnen een wezenlijke bijdrage leveren in de luchtbeveiliging van eenheden. Regelingen voor de wijze waarop ze tegen luchtdoelen kunnen worden ingezet zullen binnenkort in de vorm van het voorschrift „Luchtnabijbeveiliging” het licht zien.

Een belangrijk lichtpunt binnen de KL is de hoge kwaliteit van de opleiding. Zowel voor de prtl als voor de Stinger zijn hoogwaardige simulatiemiddelen beschikbaar. Met deze middelen kunnen nagenoeg alle oorlogsomstandigheden worden nagebootst. Van Duitse zijde bestaat belangstelling voor de Nederlandse aanpak op het gebied van deze opleidings- en trainingshulpmiddelen.

Wij beschikken op dit moment nog niet over een waarschuwings- en gevechtsleidingssysteem. Studies voor de realisatie daarvan zijn in gang gezet. De grootste behoefte bestaat op dit moment aan het beschikbaar hebben van een geïdentificeerd luchtbeeld, aan de hand waarvan commandanten de factor „luchtvijand” kunnen beoordelen en waarmee onnodige radaruitstraling bij de wapensystemen kan worden voorkomen. Internationaal spreekt men van RAP, afgeleid van „Recognized Air Picture”. Plannen zijn in een vergevorderd stadium om RAP ter beschikking te krijgen.

Toekomst

Tot slot iets over de toekomst. Het zal u duidelijk zijn dat het totale door mij omschreven arsenaal aan wapens en aan het waarschuwings- en gevechtsleidingssysteem met de daarbij behorende verbindingen in de toekomst beschikbaar zal moeten zijn, teneinde te verzekeren dat ons legerkorps zijn taak kan uitvoeren. De Defensienota 1984 biedt een hoopvol perspectief.

Op allerlei gebied, bij de KL spreekt men van mission areas, worden grote inspanningen verricht en aanzienlijke investeringen gedaan om de operationele capaciteiten zo hoog mogelijk te doen zijn. Bedacht moet worden dat de verschillende mission areas een sterke samenhang vertonen en dat de daarin verenigde operationele kwaliteit alleen pas dan volledig tot gelding kan worden gebracht indien onder meer een adequate luchtverdediging is verzekerd. Ook hier geldt dat een ketting zo sterk is als de zwakste schakel, hetgeen uiteraard ook geldt binnen de mission area luchtverdediging. In het algemeen zijn investeringskosten van de luchtverdedigingsmiddelen hoog. Deze hoge kosten kunnen onder meer de reden zijn dat in het

verleden de legerkorpsluchtverdediging niet de aandacht heeft gekregen die was vereist. Overigens is het zeker niet alleen een kwestie van geld. Ook de opbouw van een evenwichtig en kwalitatief hoogwaardig personeelsbestand voor de operationele en logistieke functievervulling is ten minste even essentieel en zal relatief veel tijd vereisen.

Generaal-majoor Visser heeft u de invoering van een nieuw Air Command en Control System, het ACCS, aangekondigd. Weliswaar heeft dit ACCS enkele uitlopers naar het legerkorps — ik noem u hiervan het ASOC ten behoeve van Air Support, en ADOLT, het liaisonteam met het SOC — maar van een uitgebreide uitwisseling van gegevens tussen Natinad en de Army Organic Air Defence wordt niet gesproken.

Het legerkorps heeft, zoals ik hiervoor reeds kort memoreerde, dringend behoefte aan een geïdentificeerd luchtbeeld. Dit RAP is binnen ACCS voorradig, maar in de beschikbaarstelling aan de legerkorpsen is op dit moment nog niet voorzien. Naar mijn mening moeten de grenzen van het ACCS zo worden verlegd dat ook legerkorpsen daarvan kunnen profiteren. Die grensverlegging zou dan ook omgekeerd gelden: ook Natinad zou meer van de legerkorpsluchtverdediging kunnen profiteren. Binnen de KL moet er naar mijn mening, zeker op uitvoeringsniveau, op het gebied van de luchtverdediging het een en ander verbeteren. Uit herhaalde eigen waarneming is mij gebleken dat er te weinig aandacht aan de luchtdreiging wordt besteed. Naar mijn mening staat bij de school Militaire Inlichtingen Dienst en de Hogere Krijgsschool de luchtdreiging nog onvoldoende in de belangstelling en dus wordt deze onvoldoende in het zogenaamde BVT-proces betrokken. Hieraan zal iets moeten gebeuren.

Samenvatting

De materie die ik u heb voorgehouden is zeer gecompliceerd en ik heb in de korte tijd die mij ter beschikking stond dan ook slechts globaal de problemen kunnen schetsen. Ik ben zeer verheugd dat de legerkorpsluchtverdediging nu meer aandacht krijgt dan in het verleden. Uw aanwezigheid hier is daarvan een duidelijk bewijs. De realisatie van de plannen, zowel op materieel- als personeelsgebied, moet krachtig worden voortgezet, zodat wordt voorkomen dat de legerkorpsluchtverdediging in de jaren '90 de zwakste schakel in de ketting wordt.

Het zal duidelijk zijn geworden dat er in feite twee soorten luchtverdedigingsorganisaties zijn die, elk met eigen doctrine, taakstelling en middelen, een deel van het vijandelijke luchtpotentieel bestrijden. Deze beide organisaties hebben elk hun specifieke taak en hoewel ze op een verschillend niveau optreden, dienen de taken *toch* meer op elkaar te zijn afgestemd. In elk geval moeten ze elkaar zo weinig mogelijk belemmeren bij de taakuitvoering. De grensverlegging van het ACCS is gewenst. Deze afstemming kan onder andere worden bevorderd door gezamenlijk oefenen. Er zijn tot op dit moment mijns inziens te weinig oefeningen gehouden waarbij Natinad en de Army Organic Air Defence gezamenlijk hebben geoefend op een wijze die aan beider taakstelling tegemoetkomt.

Naar mijn mening dient, liefst op internationaal niveau, een operationele conceptie te worden ontwikkeld op het gebied van de Stand-Offdreiging en de helikopterdreiging.

De oplossing van het identificatieprobleem is van het grootste belang.

Discussie

Lkol Grootveld stelt dat het legerkorps met zijn army corps organic air defense in feite twee problemen heeft. Het eerste probleem is dat met de army air defense een groot aantal doelen zal worden neergeschoten, die eigenlijk door Natinad hadden moeten worden bestreden. Voorts doet zich het feit voor dat voor dat neerschieten van die Natinad-doelen het legerkorps geen wisselgeld krijgt, bv. in de vorm van de informatie van de lokale Natinad-luchtverdedigingssystemen. Ook de steun van Natinad ten behoeve van acties van het legerkorps, bv. tijdens het uitvoeren van een legerkorpsstegenaanval, zal door Natinad veelal niet worden gegeven. Hij betwijfelt de uitspraak van kol Van Randwijk dat de samenwerking tussen Natinad en army organic air defense weinig wordt beoefend en verwijst onder meer naar de legerkorps-oefeningen ATLANTIC LION en LION-HEART.

Kol Van Randwijk. In de eerste plaats proberen wij natuurlijk zoveel mogelijk vijandelijke doelen en zo min mogelijk eigen middelen af te schieten. Ik heb al gezegd dat dat op procedurele wijze wordt opgelost door het Air Space Management. Wat het gezamenlijke oefenen betreft denk ik niet alleen aan de ground based air defense weapons, maar ook aan de CAPS en met name aan de offensive air support. Bij de grote luchtmachtoefeningen wordt de KL vaak verweten aan de luchtverdedigingsbijdrage te weinig aandacht te besteden. De feitelijke

situatie is, dat voor veel geld ons gepantserd luchtdoelgeschut (Prtl) van Nederland naar bv. Duitsland wordt verplaatst. Die Prtl zetten wij neer aan de kant van de weg en wij zien dan een vliegtuig, of wij zien dat niet. De problemen zijn grotendeels terug te voeren tot de identificatie. Er zijn NAVO-partners die, om welke reden dan ook, weigeren de MK-XII aan te schaffen, waardoor wij zijn gedwongen alles procedureel op te lossen; dat is een erg droevige situatie. Er is een constante strijd om het luchtruim; ik hoef u maar de SEAD-conceptie (Suppression of enemy air defense) te noemen. Wij hebben, door de nood gedwongen, een erg complex en ingewikkeld Air Space Management-systeem op papier ontwikkeld, dat naar mijn mening terdege dient te worden uitgetoet.

Genm Visser zegt toch wel te zijn geschrokken over de opmerkingen van kol Van Randwijk betreffende het Air Space Management-systeem. Hij is bij de ontwikkeling ten nauwste betrokken geweest evenals alle legerkorpscommandanten. Na invoering werd het systeem in CPX'n en oefeningen te velde uitgebreid beproefd. Hem blijkt nu dat het systeem bij de Nederlandse legerkorps niet goed schijnt te zijn overgekomen en is voorstander van een onderzoek naar de redenen waarom.

Lkol Grootveld merkt ter aanvulling op, dat het subplan voor Air Space Management niet erg populair was

bij het legerkorps, noch bij de offensieve luchtstrijdkrachten. Bij oefeningen hebben gebleken lacunes echter geleid tot betere standing-operationprocedures.

Kol Schenk stelt aan de orde dat niet alleen de herkenning (IFF) een probleem is maar dat tevens de luchtdreiging van het legerkorps een belangrijke rol speelt. Hij vraagt of het legerkorps al ideeën heeft ontwikkeld over wat onder dreiging dient te worden verstaan; een vliegtuig dat direct in de richting van het legerkorpsvlak vliegt behoeft voor het legerkorps geen dreiging te zijn; een vliegtuig op enkele tientallen mijlen noord of zuid zou dat wel kunnen zijn.

Kol Van Randwijk. Het legerkorps beschikt over luchtverdedigingsmiddelen met een relatief korte draacht, bestemd voor optreden op geringe hoogte. De lange arm zou moeten worden geleverd door lichte geleide wapens. Die mist het legerkorps: het legerkorps is niet in staat iets tegen de dreiging van die stand-offvliegtuigen te doen. Vandaar mijn hartekreet dat daarvoor een conceptie moet worden ontwikkeld; een „home on jam“-missile, of het offensief inzetten van interceptors. Het zal dezelfde dreiging zijn die tegen uw Awacs optreedt.

Kol Schenk vult aan dat ten behoeve van de stand-offdoelen een doctrine dient te worden ontwikkeld, en bepleit het opnemen van de army organic air defense in de Natinad, met

uiteraard alle vrijheden voor de legerkorpscommandant. Op die wijze kan de inzet van de luchtverdedigingsmiddelen goed op elkaar worden afgestemd.

Kol Van Randwijk. Het is wat prematuur voor mij, te stellen dat de army organic air defense dient op te gaan in de Natinad. De taak van Natinad is nauwkeurig omschreven in NAVO-documenten. De taak voor de organic air defense is evenwel daarin niet vermeld, namelijk het optreden tegen dreiging die binnen zeer korte tijd onverhoeds optreedt. Ik heb mij in mijn inleiding beperkt tot het optreden van jachtbommenwerpers om een eenvoudig model te krijgen. Natuurlijk treden wij ook op tegen verkenningsvliegtuigen en ook tegen doelen die wellicht dienen te worden bestreden door het Natinad. Daarin zit dus een overlapping. Afhankelijk van de Air Space Management-regels zullen wij in het algemeen alle doelen binnen ons bereik bevuren.

Lkol Grootveld merkt op dat door [it optreden op een gegeven moment geen 35 mm munitie meer ter beschikking zal zijn voor vliegtuigen die het legerkorps wel zullen aanvallen. In ruil daarvoor wordt van Natinad niets gekregen.

Kol Van Randwijk. Dat is correct; er bestaat mijns inziens behoefte aan een battle-managementsysteem.

Genm Visser. Steeds als de vraag aan de orde komt of army organic Shorad al dan niet deel moet uitmaken van Natinad heb ik het gevoel dat die vraag al vele jaren geleden is beantwoord. De luchtoorlog wordt geleid door de air commander en een deel van die luchtoorlog wordt gevoerd door de army organic Shorad, onder leiding van die air commander. Nu kan er met de bestaande communicatiemiddelen geen sprake zijn van minute-to-minute

control. Wat de air commander doet is het verstrekken van vuurcontroleorders en air space management-directieven aan de army organic Shorads; de land commander accepteert die en houdt zich daaraan. Als dat de situatie is waarvan wij uitgaan, vind ik dat wij zouden moeten proberen die uitwisseling van gegevens te verbeteren, en dan kom je ook niet meer terug op die vraag.

De heer Pasmaan (TNO) heeft veel gehoord over de ballistische grondgrondwapens, maar weinig vernomen over mogelijke tegenmaatregelen. De Koninklijke marine voert al jarenlang wapensystemen om inkomende missies te bestrijden.

Genm Visser. Ik heb inderdaad in mijn inleiding gezegd dat er geen actieve verdediging bestaat tegen een conventioneel tactical ballistic missile. Ik heb ook gezegd dat er voorstellen zijn gedaan, die overigens ook in de vakpers zijn behandeld en besproken. Technisch is alles mogelijk; er zou best een wapen kunnen worden ontwikkeld dat een conventioneel tactical ballistic missile kan bestrijden. Ik heb zelfs gezegd dat dat niet goedkoop zal zijn, en tegen de achtergrond van het feit dat ook wij de gulden maar een keer kunnen uitgeven, zul je je moeten afvragen of je dat werkelijk wilt, of je dat soort wapensystemen werkelijk zult willen hebben, ook al — en ik meen dat ik ook dat heb gezegd — omdat het technische risico bij zulke programma's nogal groot is, en dat mogelijk zal blijken dat er onvoldoende missies worden tegengehouden om de dreiging voldoende te neutraliseren. Als u spreekt over succesvolle wapensystemen bij de Koninklijke marine, maar ook elders, dan moet ik toch wel erop wijzen dat het daarbij gaat om de verdediging van een puntdoel, een doel van geringe afmetingen. Ik denk dat het systeem — en laten wij het maar Goalkeeper noemen, dan weten wij allemaal waarover het gaat — op een fregat

een formidabel wapen kan zijn tegen een kruisvluchtwapen. Ik zie echter niet goed in hoe je daarmee een vliegbasis tegen ballistische grondgrondwapens zou kunnen verdedigen, of hoe je daarmee het terrein in moet om de manoeuvre-eenheden van het legerkorps te beschermen. Ik denk dat je dan toch over geheel andere wapensystemen spreekt dan over Goalkeeper.

Bgen Berkhof onderschrijft het standpunt van genm Visser en merkt op dat in Europa eigenlijk zou moeten worden beschikt over een initiatief als een European Aerospace Defense Initiative, in samenhang en in samenwerking met de Verenigde Staten. Daar komt men inderdaad tot andere technologieën. Met name van belang is de sensortechnologie, die ons waarschuwt wanneer raketten worden afgevuurd. Dat is het cruciale punt dat van invloed is op de kosteneffectiviteit. Als gevechtssatellieten in de ruimte kunnen worden gebracht, zoals de Amerikanen doen, dan kunnen ook laservliegtuigen worden gebouwd met medium afstand regelbare lasers, en kan een gebiedsverdediging of een voorkeurbiedsverdediging worden toegepast zonder dit aan de tegenpartij bekend te maken, hetgeen de onzekerheid vergroot. Wat evenwel nog nooit goed is uitgelegd is wat eventueel de doelen zijn voor de korte-afstanddivisiewapens, de SS-21, tegen elementen van het legerkorps. De commando-organen zouden een van de doelen kunnen zijn. Die wapens lenen zich eveneens uitstekend om de aanvoerlijnen en brandstof- en munitiedepots, aan te vallen. Als dat gebeurt staat het legerkorps stil.

Kol Van Randwijk. Ik kan niet zeggen of bij de Sectie G2 van het legerkorps een juist inzicht bestaat tegen welke elementen van het legerkorps de grondgrond geleide-wapensystemen zullen of kunnen worden in-

gezet. Het behoort niet tot de taak van de legerkorpsluchtverdediging deze wapens te bestrijden; tevens tracht men, door maximale spreiding, concentratie te voorkomen opdat geen lonende doelen ontstaan.

Kol Roelofs vat de inleiding van *Genm Visser* samen als een zo ver mogelijk naar het oosten inrichten van een Nike- en Hawk-belt. en daarachter een beperkte ruimte voor jachtvliegtuigen met een specifieke luchtverdedigingstaak. Die conceptie lijkt te verouderen. Een veelvoud van enkele honderden vijandelijke aanvallen per dag moet worden verwacht. De beltconceptie draagt als gevolg van een statische opstelling steeds meer het risico van een doorbraak in zich. Bovendien is de samenwerking met de grondstrijdkrachten een probleem. De bestaande conceptie laat te weinig ruimte om fighters en geleide-wapensystemen ten volle te benutten. In NAVO-verband schijnt te worden gedacht aan alternatieve oplossingen, waarbij gebiedsverdediging met de belt in de toekomst lijkt te worden verlaten, en waarbij mogelijk wordt gedacht aan clusters, gemengde opstelling Hawk/Patriot, waarbij zo mogelijk meer ruimte wordt gecreëerd voor fighters.

Genm Visser. De beltconceptie past in de NAVO-conceptie van de voorwaartse verdediging en geeft uiting aan de solidariteit van de deelnemende naties in die belt. Vooral de bevolking van de BRD wordt hierdoor duidelijk gemaakt dat zij werkelijk zal worden verdedigd als de noodzaak daar is. In de toekomst zullen hogere eisen moeten worden gesteld aan de mobiliteit. Hawk is het verst voorwaarts geplaatste en — vergeleken met Nike — het mobielste wapensysteem. Nike is ten hoogste wat verplaatsbaar, maar de term mobiliteit is op dat wapensysteem zeker niet van toepassing. U heeft gelezen dat binnen de NAVO

wordt gedacht aan mogelijke conceptuele verbetering van de geconstateerde problemen. Ik kan u verzekeren dat dat het geval is. Sinds vele jaren gonst het van activiteiten op het gebied van luchtoperaties, waarbij luchtverdediging wordt bezien in het grotere geheel van een conceptie voor geïntegreerde luchtoperaties. Als u van mening bent dat mogelijk in de toekomst anders zal worden gegroepeerd — u heeft het woord clusters gebruikt — dan is dat één van de mogelijkheden: het is zeker niet de enige. U heeft voorts gemeend een ontwikkeling te zien waarbij de geleide-wapenverdediging, in de vorm van een gebiedsverdediging, meer naar achteren zou komen. Ik denk dat wij met ons allen na wat nadenken tot de conclusie zouden kunnen komen dat, waar wij zien dat de army organic Shorad vooral met zijn lichte missilesystemen in een ontwikkelingsfase is geraakt, waardoor die systemen een veel grotere flexibiliteit en doeltreffendheid krijgen, het best zou kunnen dat die systemen naar voren zullen gaan, en de toch wat grotere middelbare systemen verder naar achteren zullen verdwijnen. Deze toekomst zou mijns inziens binnen tien jaar kunnen zijn verwezenlijkt. Daardoor wordt overigens de conceptie van de voorwaartse verdediging geen geweld aangedaan. Gemengde opstellingen van Nike en Hawk werden aangekondigd in de Defensienota '84. Dit is, uit militair-technisch oogpunt bezien, een betere oplossing omdat Hawk kan bijdragen aan de verdediging van de Patriot-opstellingen; de Patriot is op zich redelijk mobiel maar kan toch niet worden vergeleken met de beweeglijkheid van de Prtl. Anderzijds zullen de mogelijkheden voor Hawk wat worden verbeterd door de nabijheid van het Patriot-wapensysteem, vooral op het gebied van waarschuwing. Ik weet niet hoe meer ruimte voor fighters zal moeten worden bewerkstelligd. Als de ontwikkeling die ik zojuist heb ge-

schetst, waarbij de lichtere systemen naar voren gaan en de wat zwaardere systemen naar achteren, wordt gerealiseerd, komen wij tot een wat grotere gebiedsverdediging met geleide wapens. Ik denk dat dan toch ook weer tot een procedurele oplossing zal moeten worden gekomen voor het reserveren van ruimte voor de vliegtuigen.

Kol Roelofs merkt ten aanzien van de ruimte voor fighters op, dat de huidige conceptie — en wellicht ook in de toekomst bij inzet van de Patriot — een geweldige beperking van het luchtruim betekent. Waarschijnlijk zou procedureel het verantwoordelijkheidsgebied voor de fighters groter kunnen zijn, als de huidige kunstmatige beperkingen van de missile-engagementzones zouden worden weggenomen of een andere inhoud zouden krijgen.

Genm Visser. Het zou ideaal zijn als wij in hetzelfde luchtruim gemengd met vliegtuigen en geleide wapens zouden kunnen opereren. Ik denk dat een van de eerste maatregelen die de NAVO zou moeten nemen de invoering is van het NATO-identificatiesysteem, en wel van een zodanige kwaliteit dat in het luchtruim veilig gemengd kan worden opgetreden.

De heer Kamstra (KMA) is in zijn vorige werk intensief betrokken geweest bij de radarsystemen van Nadge en het NATO early warning system. De vernieuwingen van de luchtverdediging in de jaren '90 zullen zijns inziens voor een belangrijk deel worden veroorzaakt door verbetering van de radarsystemen. Zijns inziens is de radartechniek nu al zo ver gevorderd dat doelen op passieve wijze zouden kunnen worden geïdentificeerd. Ook de phased-arraytoekomst maakt het mogelijk op efficiënte wijze doelen op te sporen en te volgen.

Genm Visser. ACCS zal zeker voor-

zien in invoering van nieuwe moderne radars. Het identificatieprobleem kan echter niet alleen daarmee worden opgelost; daarvoor is meer nodig. Moderne geautomatiseerde managementtechnieken maken het echter wel mogelijk bij te dragen aan het oplossen van het identificatieprobleem door het vergelijken van een veelheid beschikbare gegevens over hetgeen zich in het luchtruim afspeelt. Dat is overigens ook het kenmerkende van NIS. NIS is veel meer dan het bekende vraag-en-antwoordspelletje van de huidige IFF-systemen. Het NIS zal zich gaan bedienen van meersoortige sensors en een databank. Allerlei gegevens die bijdragen tot het samenstellen van het luchtbeeld zullen dan geautomatiseerd worden vergeleken. Een heel eenvoudig, maar extreem, voorbeeld zou zijn het gegeven voor NIS dat er geen eigen vliegtuigen in de lucht zijn. Als dat gegeven snel aan gebruikers van NAVO-luchtverdedigingsystemen zou kunnen worden doorgegeven zou dat automatisch betekenen dat alles wat zich in het luchtruim voortbeweegt vijandelijk is. Het is mij niet bekend of invoering van phased array en andere radars zou kunnen bijdragen aan de oplossing van het identificatieprobleem.

De heer Kamstra zegt geen relatie te hebben gelegd tussen identificatie en phased-arraytechnieken. Wel heeft hij gezegd dat het probleem van het opsporen van vijandelijke doelen, en het efficiënt gebruiken van de eigen middelen, met behulp van o.m. phased array aanmerkelijk kan worden verbeterd. Zijn interesse is of dat principe ook in de luchtverdediging van de jaren '90 tot uiting zal komen.

Genm Visser. Ik moet u daarop het antwoord schuldig blijven. Wel heeft Patriot een phased-arrayradar voor doelopsparing en vuurleiding.

Maj Geutjes merkt op dat genm Vis-

ser het vernieuwde ACCS heeft vermeld, alsmede heeft geduid op het bestaan van de nieuwe Awacs. Alle moeite wordt gedaan om een goed, zuiver luchtbeeld te produceren van beneden naar boven. Ten koste van grote inspanning wordt eveneens een inzicht in stand gehouden van boven naar beneden. Natinad is eveneens genoemd om op alle niveaus een consistent beeld te verkrijgen hoe de luchtverdediging wordt gevoerd, teneinde eigen vliegtuigen te beschermen en selectief vijandelijke wapensystemen te bestrijden. De luchtverdediging op legerkorpsniveau lijkt zich echter onafhankelijk daarvan te ontwikkelen. Hoe moet dat nu op elkaar worden afgestemd, want het sluit niet op elkaar aan. Als oplossing brengt hij naar voren dat alles eraan moet worden gedaan ook het legerkorps een goed luchtbeeld te verschaffen, alsmede ten behoeve van het legerkorps eveneens doeltoewijzingen te laten plaatsvinden. Bovendien dient op de een of andere wijze de Stinger in de hand te worden gehouden.

Kol Van Randwijk. Wat u zegt sluit geheel aan bij hetgeen ik in feite heb beweerd. Genm Visser en ik hebben gesteld dat in het verleden een aantal studies zich geïsoleerd heeft ontwikkeld. Om een goed air-battlemanagement te kunnen toepassen zal allereerst voldoende informatie over de vijand ter beschikking moeten staan. Derhalve is het noodzakelijk te beschikken over een geïdentificeerd luchtbeeld. De ACCS stelt dat luchtbeeld evenwel niet ter beschikking aan het legerkorps en ik heb reeds gesteld dat dat naar mijn mening nu juist wél moet gebeuren.

Maj Geutjes interumpert en vraagt of dat betekent dat — om te kunnen integreren — de autoriteit van de air commander door het legerkorps wordt erkend, m.a.w. dat de air commander bepaalt welke doelen zullen worden aangepakt. Bovendien: hoe wordt tot op het al-

lerlaagste niveau de luchtverdediging beheerst: hoe moet dat worden voorgesteld?

Kol Van Randwijk. Hoe dat precies moet worden voorgesteld is ook mij niet bekend; dat is momenteel onderwerp van studie. De noodzakelijke behoefte aan een waarschuwings- en gevechtsleidingselement is onderkend teneinde de wapensystemen goed te kunnen ontplooiën, en natuurlijk ook om de veiligheid van de eigen vliegtuigen te garanderen. Ik wil hierbij nog wijzen op de legerkorpsgebruikers van het luchtruim, helikopters, drones enz. Die noodzaak is onderkend en in de Defensienota verwoord. Studies worden verricht op welke wijze het management van deze systemen moet plaatsvinden en op welke wijze de tactical fire control, en eventueel de doeltoewijzing e.d., moeten worden geregeld. Dat is overigens informatie die ik zijdelings heb verkregen; in mijn huidige functie heb ik daarin nauwelijks enig inzicht. Maar wij werken in feite met dezelfde problematiek.

Genm Visser. Ik had eigenlijk al eerder willen reageren op uitspraken van kol Van Randwijk. Ik ben wat onzeker over het ter beschikking stellen van gegevens van ACCS aan het legerkorps. Ik denk namelijk dat ACCS, waar het zich richt op het PSC-niveau en daaronder, nu juist erop uit is de legergroeps- en legerkorpscommandant te laten beschikken over een real time, of bijna real time, luchtbeeld. Ik ben daarvan echter niet zeker. Het lijkt mij echter zo onwaarschijnlijk dat het nít het geval zou zijn, dat ik daaruit zou willen afleiden dat de situatie toch wel wat rooskleuriger is dan kol Van Randwijk verwacht. Overigens meen ik dat wij niet behoeven te denken aan een „recognized air picture“ want ik weet niet goed wat het legerkorps daarmee zou willen. Ik denk dat de informatie op andere wijze ter beschikking zal komen.

Cdre De Vos stelt, dat zijns inziens het scheppen van een gunstige luchtsituatie, want dat is het doel van de luchtverdediging, een immense problematiek is. Telkenmale zullen keuzes moeten worden gemaakt om een bepaalde richting uit te sturen. Niet alleen valt te denken aan het beter op elkaar afstemmen van Natinad en army organic, en de lange-termijnproblematiek van het tactical ballistic missile die zeker conventioneel een antwoord behoeft. Op korte termijn dient de keuze te worden gemaakt tussen het offensief of defensief bereiken van een dusdanige luchtsituatie, dat zelf kan worden geopereerd en dat de vijand zijn opereren wordt belet. Het op internationaal niveau zoeken naar oplossingen voor al die zaken zal een zeer langdurig proces worden. Wel kan een aantal principes worden gehanteerd. Twee za-

ken dienen te worden geregeld nl. een air-command-and-controlsysteem dat goed werkt; dat is een dermate grote „force multiplier” dat het waard is daarin geld te steken. De keuze zou derhalve moeten worden gemaakt tussen dat of geld steken in nieuwe wapensystemen. Het tweede principe dat zou kunnen worden aangehangen is flexibiliteit. Luchtmachten moeten in staat zijn snel over te gaan van het offensieve naar het defensieve element van het gevecht. Spr. vraagt zich af of in de internationale forums tendensen merkbaar zijn die deze mening onderstrepen.

Genm Visser. In het komende ACCS-systeem — en dat is een systeem dat niet nieuw zal worden opgebouwd maar evolutionair uit het bestaande systeem zal worden ontwikkeld — wordt gestreefd naar een

zo groot mogelijke flexibiliteit. Die kan bv. worden bereikt door een mix van wapensystemen, waarbij mobiliteit en doeltreffendheid een rol spelen. Als u vraagt of iedereen het ermee eens is dat er een ACCS moet komen dan denk ik dat het antwoord daarop volmondig ja kan zijn. Het eindrapport van het ACCS-team komt medio 1986 ter beschikking, maar dat wil niet zeggen dat er nú niets is. Alle elementen van het eindrapport zijn aanwezig. Het team heeft voortdurend gerapporteerd aan alle betrokken forums, het NADC en de CNAD.

Alle naties staan erachter, er zijn kostenstudies verricht. Gebleken is dat het grootste gedeelte van wat wij van ACCS willen kan worden gerealiseerd binnen het tijdsbestek dat is voorzien. Dat betekent dat wij op de goede weg zijn.

De erewoordverklaring van 14 juli 1940 en het Verzetsherdenkingskruis*

REACTIES VAN LEZERS

Het artikel van kolonel L. de Hartog heb ik met grote belangstelling en waardering gelezen. Toch meen ik dat ten aanzien van het gebeurde in juli 1940 enige kritiek gewenst is. Hij schrijft (blz. 2277, l. kol.): „Op 15 juli 1940 hield de Nederlandse krijgsmacht in het door Duitsland bezette gebied van ons Koninkrijk op te bestaan. Alle beroepsmilitairen, die zich met ingang van die datum op vrije voeten in Nederland bevonden waren ontslagen.” Deze laatste zin is onjuist voor wat de officieren van land- en luchtmacht betreft. Deze bleven in militaire dienst voor zover zij werkzaam waren bij militaire afwikkelingsbureaus of zij werden op non-activiteit gesteld.

* *Mars in Cathedra* (1985)(65)2276-2279.

Van *ontslag* is bij hen geen sprake geweest. (De marine kende de non-activiteitsregeling niet.)

Hierna volgt in het artikel: „Volkenrechtelijk zijn militairen in actieve dienst, die zich aan krijgsgevangenschap hebben *onttrokken* en zich in burger op vijandelijk gebied bevinden, spionnen.” Deze zin is niet van toepassing op de Nederlandse beroepsmilitairen die in juli 1940 de bewuste verklaring hadden getekend. Deze hebben zich niet aan krijgsgevangenschap onttrokken doch zijn door de gevangenhoudende mogendheid uit krijgsgevangenschap ontslagen en in vrijheid gesteld. De aangehaalde zin had dus beter kunnen worden weggelaten.

Deze regel is evenmin van toepassing op Nederlandse militairen die

na een gelukke ontsnapping uit een krijgsgevangenkamp in Nederland wisten te komen. Zij hadden geen eigen of geallieerde troepen of neutraal grondgebied bereikt en waren dus rechtens nog steeds krijgsgevangenen. Mij is ook geen geval bekend waarbij de Duitsers zo iemand als spion hebben behandeld. Wel ken ik een geval waarin een Nederlandse verzetsgroep ernstig heeft overwogen een Nederlandse officier, die in de omschreven omstandigheden verkeerde, te liquideren, omdat deze naar hun mening een Duitse spion moest zijn. De plaatselijke leiding van het verzet heeft dit gelukkig kunnen verhinderen. Op blz. 2277, r. kol., schrijft De Hartog: „Van belang is vast te stellen dat — met uitzondering van de 69 die de erewoordverklaring weigerden te tekenen — alle andere beroepsmilitairen die zich op dat moment in Nederland bevonden als gevolg van het verleende ontslag niet meer in werkelijke dienst waren.” Hierin is het woord „alle” niet juist. Er was een aantal beroepsmilitairen werkzaam bij militaire afwikkelingsbureaus. Deze bleven ook na 15 juli 1940 in militaire dienst.

mr. J. D. SCHEPERS, lgen b.d.

Voor wat betreft ontslag of non-activiteit verwijs ik naar het in mijn artikel (blz. 2276) aangehaalde citaat uit de „Bekendmaking betreffende verdere maatregelen voor de demobilisatie der Nederlandsche Weermacht”. Daarin staat letterlijk:

„Voor het ontslag der beroepssoldaten enz.”. In deze bekendmaking staat verderop: „De uitvoering van de onder A genoemde maatregelen moet zo bespoedigd worden dat de demobilisering der Nederlandsche Weermacht uiterlijk 15 Juli 1940 beëindigd is”. In de circulaire van het ministerie van defensie (de datum is mij helaas niet bekend) „Problematiek inzake de voormalige deelnemers aan het verzet 1940-1945 in het bijzonder degenen onder hen die in 1940 als militair onder de wapenen

*waren” staat op blz. 3: „de overige beroepsmilitairen van de zee- en de landmacht (met inbegrip van de adelborsten en cadetten) op wachtgeld werden gesteld met toepassing van de bepalingen betreffende eervol ontslag wegens opheffing van de trekking”. In juli 1940 was het wel degelijk bekend dat zij die tekenden zouden worden ontslagen. Eén van de motieven van de cadetten, die te kennen hadden gegeven niet te zullen tekenen, was dat zij weigerden door de Duitsers te worden ontslagen. Het is misschien goed in herinnering terug te roepen dat in juli 1940 de Duitsers ervan overtuigd waren dat zij de oorlog zouden winnen. In hun toenmalige conceptie van het naoorlogse Nederland was geen plaats voor een zelfstandige Nederlandse krijgsmacht. Non-activiteit betekende dat zij dit idee in het midden lieten. Een ieder die zich de arrogantie en irriterende zelfverzekerdheid van de Duitsers in 1940 nog kan herinneren, weet dat zij toen zeer duidelijke ideeën hadden hoe Europa na de oorlog zou worden verdeeld. Velen willen niet meer aan deze, voor ons Nederlanders pijnlijke, periode worden herinnerd. Voor een analyse van wat in 1940 is gebeurd, is dit echter een essentieel gegeven. Ten slotte nog dit: de Nederlandse officieren die op 15 mei 1942 waren gevangengenomen, werden op 7 augustus 1942 door de Duitsers nog omschreven als „ehemalige holländische Offiziere” (G. van Amstel — *De zak met vlooien*. Blaricum (1974) 38).*

Of degenen die bij militaire afwikkelingsbureaus werkten nog in werkelijke dienst waren, meen ik te moeten betwijfelen. Ook deze militairen hadden de erewoordverklaring getekend met alle consequenties die daaraan waren verbonden. Verder was m.i.v. 15 juli 1940 het ministerie van defensie omgedoopt in „Commissariaat voor de belangen van de voormalige Nederlandsche Weermacht”. Mijn achting en respect voor generaal Schepers weerkonden mij niet staande te houden wat ik op blz.

2277 in mijn artikel schreef, nl. dat op 15 juli 1940 in Nederland alleen zij die de erewoordverklaring weigerden te tekenen nog in werkelijke dienst waren.

Tot mijn spijt moet ik opmerken dat gen Schepers mijn zin: „Volkenrechtelijk zijn militairen in actieve dienst enz.” (blz. 2277) verkeerd interpreteert. Deze slaat op die beroepsmilitairen die zeggen dat zij op 14 juli 1940 niet zijn verschenen bij de handeling „tekenen of niet-tekenen”, zoals dr. Bosscher (zie verderop, red.) dit stelt van de adelborsten. Deze beroepsmilitairen hebben zich, indien zulks het geval is, aan krijgsgevangenschap onttrokken. Een militair die uit krijgsgevangenschap is ontsnapt, bezit een status die in de Conventie van Genève is omschreven. Ik hoop niet dat gen Schepers, met wie ik vijf jaren krijgsgevangenschap heb gedeeld, meent dat ik denk dat een ontsnapte krijgsgevangene als spion moet worden behandeld.

L. DE HARTOG, kol cav b.d.

***

In het artikel van collega De Hartog wordt gesteld dat de officieren, die de erewoordverklaring aflegden, werden ontslagen met ingang van 15 juli 1940. Helaas heb ik er geen papieren van, maar naar mijn herinnering werden de „tekenaars”, waaronder de ondergetekende, niet ontslagen maar op non-actief gesteld. (Enkele officieren zouden ontslag hebben aangevraagd; of zij dat ook hebben gekregen, weet ik niet meer.) De non-actiefstelling maakte het de bezetter gemakkelijker de meldingsplicht op te leggen en ons in 1942 na de melding in krijgsgevangenschap af te voeren. Waren de erewoordtekenaars echt ontslagen geweest, dan hadden zij immers bij afvoering als krijgsgevangenen weer als officier moeten worden benoemd. En wie had dat kunnen doen?

W. K. F. ENGELBRECHT, kol gn b.d.

In mijn antwoord op de reactie van gen Schepers heb ik de vraag van kol Engelbrecht ook beantwoord.

L. DE H.

* * *

Mijn grote respect voor houding en prestaties van kol De Hartog tijdens de Tweede Wereldoorlog en voor zijn werk als geschiedschrijver, mag mij, zo meen ik, niet weerhouden enig kritisch commentaar te leveren op een mededeling in zijn lezenswaardige artikel.

Men leest daar op blz. 2276: „Ten onrechte wordt wel eens gesteld dat de adelborsten en de jongste-jaarscadetten deze verklaring (de erewoordverklaring, B.) niet behoeven te tekenen”. In een voetnoot wordt verwezen naar onder meer het boek van schrijver dezès over de Koninklijke marine in de Tweede Wereldoorlog. Ik moge ter zake het volgende opmerken. In twee publicaties is door mij geschreven over de verklaring op erewoord, namelijk in het door kol De Hartog aangehaalde boek en in „Rondom de verklaring op erewoord”. Laatstgenoemde is de enigszins omgewerkte tekst van een lezing gehouden op 11 mei 1984 bij het congres „Tussen crisis en oorlog” en te vinden op blz. 103-115 van de onder dezelfde titel uitgegeven congresbundel, geredigeerd door prof. dr. G. Teitler. Ik heb daar, mede dank zij de hulp van kol De Hartog, enkele onjuistheden in mijn relaas betreffende de gang van zaken rond de verklaring op erewoord, zoals dat voorkomt in „De Koninklijke marine in de Tweede Wereldoorlog”, kunnen corrigeren. Men zal daar echter opnieuw de mededeling vinden dat de jongste-jaarscadetten en de adelborsten die zich in bezet gebied bevonden niet hebben „getekend” omdat de verklaring niet aan hen is voorgelegd. De mededeling over jongste-jaarscadetten is ontleend aan het eveneens door kol De Hartog geciteerde artikel van De Wit. Geconstateerd moet worden dat kol

De Hartog op grond van persoonlijke waarneming meent dat De Wit ter zake abuis is. Dat weegt voor mij zwaar. Meer wil ik op dit ogenblik daarover niet te berde brengen: het lijkt mij juist eerst het commentaar van de heer De Wit af te wachten.

Voor wat betreft het niet „tekenen” van de adelborsten meen ik staande te kunnen en moeten houden dat mijn voorstelling van zaken juist is. Daarvoor kan ik mij beroepen op het volgende. Twee van de betrokken adelborsten, de huidige vice-admiraal b.d. B. Veldkamp, lid van de Raad van State, en de huidige kapitein ter zee b.d. R. J. Castendijk hebben tegenover mij uitdrukkelijk verklaard dat hen nimmer is gevraagd of zij al dan niet wilden „tekenen”. Hun getuigenis komt op dit punt overeen met dat van G. A. Dogger in diens boek „De vierkante maan” (blz. 35 e.v.). Uit de dagtekening van bewaard gebleven verlofpassen blijkt dat diverse adelborsten op 12 juli naar huis zijn gezonden, dat wil zeggen vóórdát de verklaring op erewoord aan alle beroepsmilitairen zou worden voorgelegd, wat immers op zondag 14 juli is gebeurd. In het op 2 juli door kolonel W. Schwabedissen, stafchef van Christensen, uitgevaardigde bevel „Über die Umbildung der kgl. Militärakademie und des kgl. Marineinstituts” wordt gesteld dat de adelborsten en cadetten van de twee jongste studie jaren die zich wilden voorbereiden op een burgerberoep „mit dem 15.7.40 nach den Grundsätzen für Nichtberufssoldaten zu entlassen” waren (cursivering van mij, B.); zoals bekend is de verklaring op erewoord uitsluitend aan het beroepspersoneel voorgelegd. Adelborsten van het oudste jaar waren niet in bezet gebied aanwezig; de promotie 1937 is op of vóór 10 mei 1940 officier geworden. Van de in Nederland achtergeblevenen van de promoties 1938 en 1939 heeft voor zover mij bekend iedereen gekozen voor de mogelijkheid zich voor te bereiden op een burgerbe-

trekking (hiervoor kreeg men, voor een periode van maximaal twee jaar, uit 's Rijks kas een toelage van f 1400 per jaar). Wie daarvan geen gebruik had gemaakt zou, conform het geciteerde bevel van Schwabedissen, „nach den Grundsätzen für Nichtberufssoldaten” zijn behandeld. Ik neem aan dat zulks had geïmpliceerd dat de verklaring op erewoord aan hem zou zijn voorgelegd.

Ten slotte vermeld ik dat het archief van de Marinestaf, jaar 1940, bundel „Demobilisatie der Zeemacht” een statistische opgave bevat getiteld „Opgave der gegevens voor het afvloeien van officieren, onderofficieren en manschappen der Koninklijke Marine in Nederland” (cf. bijl. 19A van „De Koninklijke marine in de Tweede Wereldoorlog”, dl 1). Op deze opgave worden geen adelborsten vermeld.

Aan de lezer laat ik gaarne het oordeel of bovenstaande gegevens voldoende grond vormen voor de door kol De Hartog bestreden opvatting aangaande het niet „tekenen” der adelborsten.

dr. PH. M. BOSSCHER, kltz vsd

Dat de jongste-jaarscadetten (behalve één) wel hebben getekend, staat voor mij vast. Ik ga daarover niet discussiëren: ik heb dit van zeer nabij meegemaakt. Elke jongste-jaarscadet uit 1940 die beweert dat hij niet behoefde te tekenen spreekt onwaarheid.

Met betrekking tot de adelborsten vraag ik mij af waarom de marineleiding niet heeft geprotesteerd toen in 1956 deel 8A/B van het verslag van de Parlementaire enquêtecommissie uitkwam. Van de Koninklijke marine, met haar esprit de corps en gepaste trots op wat in de Tweede Wereldoorlog is gepresteerd, had — indien in dit verslag de adelborsten onrecht was aangedaan — zo'n protest mogen worden verwacht. In de in het antwoord op gen Schepers' reactie vermelde „Bekendmaking” is nergens sprake van een afzonderlijke

behandeling van de adelborsten. Dit is ook niet het geval in de genoemde circulaire van het ministerie van defensie; hierin wordt nl. op blz. 2 gesteld dat slechts 68 (moet zijn 69) de erewoordverklaring niet tekenden. In het citaat daaruit, dat ik in het antwoord op gen Schepers' reactie heb vermeld, wordt geen enkel onderscheid gemaakt tussen de officieren en de adelborsten. Ik hoop daarom dat dr. Bosscher, als kenner van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, begrijpt dat iemand die op 14 juli 1940 cadet was blijft zitten met de vraag: Waarom zouden de Duitsers de adelborsten hebben vrijgesteld van die zéér moeilijke keus „tekenen of niet-tekenen”, waarvoor alle andere beroepsmilitairen (van hoog tot laag) wél werden gesteld, en waarom werden de adelborsten dan op 15 juli 1940 ontslagen?

L. DE H.

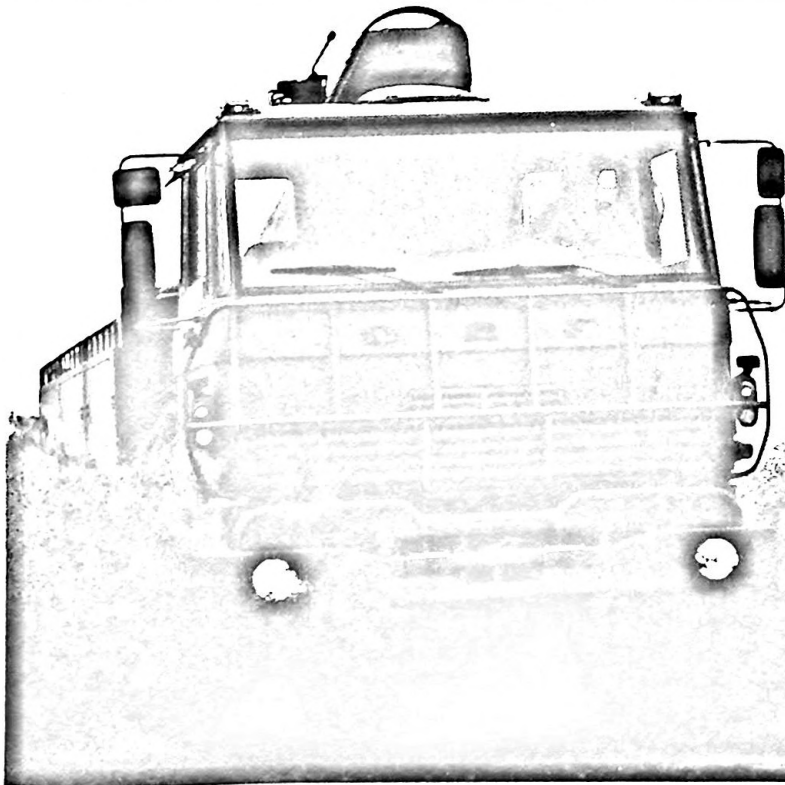
***

Het Verzetshedenkingskruis (Vhk)

is voor hen die actief deelnamen aan het verzet 1940-1945; het Oorlogsherinneringskruis (Ohk) voor militaire dienst, dan wel dienst bij de koopvaardij, visserij of burgerluchtvaart gedurende de oorlog in die jaren.

Kol b.d. L. de Hartog vindt het merkwaardig dat er militairen zijn die menen hun periode „in werkelijke dienst” tijdens de Tweede Wereldoorlog te kunnen opsplitsen in een deel „oorlog voeren” (waarvoor zij het Ohk ontvingen) en een deel „verzet” (waarvoor zij het Vhk aanvroegen). Waar hield het ene op en begon het andere, vraagt hij zich op blz. 2278 af. Wel, voor mij is het duidelijk dat voor die militairen het verzet aanving toen zij de strijd niet meer in militair verband konden voeren maar uit eigen beweging voortzetten, al of niet in samenwerking met niet-militairen, burgers dus. (Beide categorieën konden

zich decennia later aanmelden voor het Vhk.) Kol De Hartog vindt het voorts onjuist de voortgezette handelingen van militairen „in werkelijke dienst” („i.w.d.”) onder één noemer te brengen met de verzets-handelingen van burgers — waaronder mede te verstaan de ontslagen militairen (niet i.w.d. dus), die ondanks het tekenen van de erewoordverklaring aan de Duitsers, toch in het verzet waren gegaan — omdat laatstgenoemden vrijwillig de gevaren en risico's van het ageren tegen de bezetter op zich hadden genomen; verzet zonder bevel dus. Voor De Hartog waren de (verzets)handelingen van de militairen i.w.d. ook dienstverrichtingen. Daaruit concludeert hij dan dat hen geen Vhk toekomt, maar wel het Ohk en eventueel dapperheidsonderscheidingen. Een merkwaardige redenering, vind ik, waarbij helemaal wordt voorbijgegaan aan de immers zozeer verschillende aard van de

VOOR